

National Identitet, Europæisering og Euroskepticisme
- erfaringer fra Tjekkiet og Polen

Søren Rishøj

Politologiske Skrifter
nr. 1/2004

National identitet, Europæisering og Euroskepticisme

- erfaringer fra Tjekkiet og Polen

Af Søren Riishøj

Den følgende gennemgang vil koncentrere sig om følgende: først gives en bredere gennemgang af begreberne "national identitet" og "europæisering". Udtrykkene "national" og "europæisk" er blevet udlagt meget forskelligt, om end der kredses omkring den samme "core meaning". "Europæisering" er groft sagt blevet studeret ud fra rationelle "objektive" ny-institutionelle tilgange og forhandlingsteori, fx liberal intergovernmentalisme, eller "subjektivt" social-konstruktivistisk med vægt på identitet. Med tiden, i takt med overgangen til mere "ordinær" politik, er holdningerne til EU mere baseret på interesser og i mindre grad på identitet. Fænomenet euroskepticisme er blevet studeret diskursivt med vægt på forskellige forekomster af identitet og med vægt på national identitet over for europæisk.

Euroskepticisme kan opdeles i forskellige kategorier, fx betragtes som cleavage-baseret, dvs. forbundet med bestemte kulturelle, geografiske eller socioøkonomiske skillelinier i samfundet som land-by, arbejde-kapital, kirke og samfund eller med forløbet og resultatet af forhandlingerne med EU. Flere studier af euroskepticisme er desuden blevet forbundet med de politiske partier og deres holdninger til EU. Her er ofte blevet skelnet mellem fx mellem "blød" over for "hård" euroskepticisme.

I det efterfølgende lægges særlig vægt på Polen og Tjekkiet. Polen og Tjekkiet er valgt bl.a. for at påpege, at holdningerne til EU kan være meget forskellig i kredsen af nye EU-lande, selv to nabolande. De særlige kendetegn for andre lande vil dog også blive omtalt. Under gennemgangen af Tjekkiet og EU lægges særlig vægt på de politiske partier, fx det liberale euroskeptiske Borgerdemokratiske Partis (ODS) og præsidenten og tidligere partileder Vaclav Klaus udlægning af national identitet og europæisering, der på skift er blevet betegnet som eurorealistisk og euroskeptisk. For Polens vedkommende er euroskepticismen i mindre grad at finde i den liberale lejr, mere i den konservative-traditionalistiske og geografisk især i mindre byer og landdistrikterne. Dette har givet den polske type euroskepticisme et mere katolsk-fundamentalistisk og agrart præg.

Om national identitet

National identitet blev diskuteret ganske meget tilbage i 1950'erne og 1960'erne og især i sammenhæng med integrationstudier udført af folk som Karl Deutsch og Ernest Haas. Et vigtigt spørgsmål var (og er stadig), i hvilken udstrækning national identitet udgør en hindring for videre europæisering og integration, og om de krydsende identiteter overhovedet kan leve sammen i harmoni.

Med tiden faldt interessen, og neorealistiske og "rational choice" tilgange blev de mere dominerende. Identitet blev nu snarest benyttet som "explanation of the last resort" (Lapid, 1996) og som en "negative residual category" (Schöpflin, 2000), kun brugt hvor de "rationelle" forklaringer måtte give op. Europæisering blev diskuteret mest rationalistisk ud fra overførslen af EU's regelsæt i EU's medlemslande. I løbet af 1980'erne og med krigen på Balkan, den kolde krigs ophør og overgangen til unipolaritet blev skabt en fornyet interesse for socialkonstruktivistiske forklaringsmåder (Drulak, 2001:11). Interessen for europæisering voksede naturligt nok i takt med de central- og østeuropæiske landes "tilbagevenden til Europa" og udsigterne til EU-medlemskab.

National (og europæisk identitet) kan udforskes diskursivt med brug af tekstanalyser og sproganalyser, fx ud fra primært materiale i form af topmødevedtagelser, traktatbestemmelser og taler af statsledere, ligesom identitet i en del tilfælde er blevet forbundet med Jürgen Habermas' begreb "communicative action". Især emner som sociale funktioner, nationale myter og diskursive kategorier og konstruktioner har været i fokus (Kaunismaa, 1995). Ud fra den betragtning er identitet ikke noget givet, ikke noget

der ”er”, men noget der er socialt ”konstrueret”. Særlig vigtig set i forhold til national og europæisk identitet har været distinktioner som ”we-ness” over for ”other-ness”, ”them space” over for ”we space” og ”inclusion (af medlemmer) over for ”exclusion” (af ikke-medlemmer).

I nationalismeforskeren *Benedict Andersons* formulering skal en nation, eller for den sags skyld et fælles ”Europa”, ”forestilles” (”imagined”) for at blive reel (Anderson, 1983), for national eller europæisk identitet kan af indlysende grunde ikke bygge på personlige kontakter. Alle ungarere og danskere kan jo ikke møde hinanden ansigt til ansigt, heller ikke alle europæere. Med andre ord, den fælles identitet, fællesskabet skal ”repræsenteres” og ”forestilles” og herudfra kan så – måske - skabes et dybere horisontalt kammeratskab, der kan understøtte nationen. Studier af national identitet er nært forbundet med forskning i nationalisme og ”nation-building”, dvs. stater søgen efter en ny national identitet og en ny statsdannelse efter imperiers eller føderationers undergang, sådan som vi har set det i eksempelvis de baltiske lande, i tilfældet med Slovakiet og ikke mindst på Balkan.

Det er således i høj grad positive eller negative erfaringer med historien, især udlægning af bestemte historiske hændelser, nationale symboler, sprog, geografi og relationer til andre stater, der cementerer den kollektive identitet og det kollektive ”selv”, og derigennem etablerer de ”vi” versus ”dem” forestillinger. Det er frem for alt *fortolkninger* af historien, der adskiller ”national identitet” fra andre typer kollektiv identitet. Hver nation har egne ”historier” og ”myter” og ”fortællinger”, egne nationale helte, eget sprog, egne kulturelle monumenter, egen folkløse, egne historiske samlingssteder, særlige geografiske træk, en særlig ”mentalitet”, og på det mere ”pittoreske” plan egne nationale retter, klædedragter og nationale symboler. I de baltiske lande har kendskab til sproget haft en særlig stor betydning fx ved tildelelse af statsborgerskab.

National identitet: mulige definitioner

Dette leder os frem til spørgsmålet om passende definitioner af national identitet. Som antydnet, hersker der nogen forvirring om begrebet national identitet, om end der, som fremgået af forrige afsnit, kredses om det samme. Set mere metodisk kan kollektiv identitet groft sagt studeres som en proces, som procesens resultat og fællesskabets fælles egenskaber. Det er bestemt ikke en enkel sag at operationalisere og afgrænse national identitet i forhold til andre former for kollektiv identitet. Men ud fra en socialkonstruktivistisk vinkel kan national identitet med *Jiri Brodsky* defineres som

”a set of self-perceptions, shared memories and experiences (history), traditions, and the geographical and cultural predisposition of a nation” (i Drulák, 2001:21)

i Lesaars kortere formulering som

”people’s sense of being equal with each other or of belonging to a community” (i Drulák, 2001)

og i Kiss’ variant som

”a synthesis of values, sentiments of attachments, and social representations that are associated with cognitive factors structuring the identification process” (Kiss, 2001, med henvisning til Rosa, 1996).

Interessen for emnet er i øvrigt ikke ny. Adskillige politiske ”forfædre” og grundlæggere beskæftigede sig med national identitet, især i årene lige efter selvstændigheden i kølvandet på 1. verdenskrig med opløsningen af Østrig-Ungarn og det russiske imperium. Tjekkiets tidligere præsident Vaclav Havel har således i høj grad været inspireret af den gamle ”landsfader”, Tjekkoslovakiets præsident i mellemkrigstiden, *Tomas G. Masaryk*, for national identitet blev studeret ivrigt af Masaryk, der bl.a. benyttede udtrykket ”the principle of nationality”, som han karakteriserede som

*"a distinctive and very powerful feeling; it is the love of the mother tongue and for the group of men speaking the same or very closely related language, and for the soil on which this group lives, and for the manner in which it lives. But this love is not only the feeling arising out of the natural habitual life, but it is also an idea of conscious love; nations have their own cultural and political program growing out of a common history and in its turn directing this history; it is modern patriotism in this wide and complicated sense, different from the old patriotism of loyalty to the dynasty and ruling classes ..."*¹

Identitet har desuden et *regionalt* aspekt. Den tidligere tjekkiske eksilforfatter *Milan Kundera* hører således til dem, der særlig tydeligt har markeret Centraleuropas "otherness" ud fra forholdet til især Rusland, og betragtet de 40 år under kommunisme som Centraleuropas "tragedie". Begrebet "Centraleuropa" blev udlagt synonymt med modstand mod kommunistisk undertrykkelse og derfor populært blandt ikke mindst dissidenter, som understreget af eksempelvis *Lonnie R. Johnson* (Johnson, 2002).²

Identitet omtaler Kundera på følgende måde

*"The identity of a people and of a civilisation is reflected and concentrated in what has been created by the mind – in what is known as "culture". If this identity is threatened with extinction, cultural life grows correspondingly more intense, more important, until culture becomes the living value around which all people rally. That is why, in each of the revolts in Central Europe, the collective cultural memory and the contemporary creative effort assumed roles so great and so decisive – far greater and far more decisive than they have been in any other European mass revolt ..."*³

Efter 1989 har spørgsmålet om fælles centraleuropæisk identitet haft en særlig stor betydning i forbindelse med debatterne "Visegrad-processen", dvs. det politiske og økonomiske samarbejde mellem centraleuropæiske stater i årene efter murens fald, ikke tilfældigt igangsat af tre centraleuropæiske præsidenter med dissidentbaggrund, Lech Walesa i Polen, Václav Havel i Tjekkioslovakiet og Arpad Göncz i Ungarn. Centraleuropa-begrebet var særlig egnet til at afgrænse Polen, Tjekkioslovakiet og Ungarn fra Rusland og fra Balkan. Men var det godt nok til at bringe staterne "tilbage til Europa"? For er "Centraleuropa" trods alt ikke forbundet med "tilbagestændighed" i forhold til "Vesten".

Diskussionerne kom meget til at gå på, om samarbejdet mellem de centraleuropæiske lande har dybe historiske rødder og derfor er en del af de nationale identiteter, eller om det blot var at betragte som midlertidigt og taktisk bestemt indtil den røde hærs tilbagetrækning og optagelsen i EU og NATO. Iflg. de officielle erklæringer vil der også efter medlemskabet af EU blive afholdt regelmæssige topmøder mellem regeringscheferne i Visegrad-staterne. Men erfaringerne fra forhandlingerne om optagelse i EU afslørede meningsforskelle mellem ansøgerlandene, fx i spørgsmålet om Benes-dekreterne, om lukning af visse forhandlingskapitler, og ikke at forglemme i synet på EU-Konventets forslag til forfatningstraktat. I det hele taget har der ikke fra tjekkisk, slovakisk og ungarsk side været ret megen støtte til Polens hårde forhandlingslinje.

Europæisering: "den objektive verden"

"Europæisering" er forståeligt nok blevet et populært forskningsfelt og det være sig for såvel "eurobejstrede" som "euroskeptikere", selv om der ganske som for national identitet kan herske en del uklarhed

---

¹ Uddrag fra Tomas G. Masaryk, *The New Europe*, 2nd ed., Bucknell University Press, 1972.

² Efter 1989 fik samarbejdet mellem de centraleuropæiske lande, kaldt "Visegrad-processen", en vis betydning, især som et instrument til at få sovjetiske tropper trukket ud af Østeuropa og forstærke samarbejdet omkring tilnærmelsen til NATO og EU.

³ Fra hans berømte artikel "The Tragedy of Central Europe", *The New York Review of Books*, 31:7, 26 April, 1984.

omkring definitioner og afgrænsninger, fx i forhold til emner som "internationalisering" og "globalisering". Begrebet er desuden værdiladet. Lige efter murens fald var "europæisering" for de central- og øst-europæiske lande således et yderst positivt ladet og nært forbundet med ønsket om modernisering og "catching up", indhentning af det store økonomiske efterslæb i forhold til Vesten. Indførelsen af markedsøkonomi var ikke forbundet med øget velstand for de fleste, tværtimod måtte alle landene en tur ned i "tårernes dal" før det igen gik fremad - for nogle af dem i det mindste. I princippet er det ikke afgørende, om kilden til europæisering er EU selv, transnationale selskaber, tværlande græsrodsbevægelser eller andre europæiske institutioner, fx Europarådet og OECD, men mest fokus er helt naturligt blevet lagt på påvirkningen fra EU.

Mange i de nye demokratier i øst forventede, at medlemskabet af EU hurtigt ville skabe velstand og "normalitet". Problemet var blot, at for mange borgere i disse lande ønskede at "arbejde socialistisk" og "leve kapitalistisk". Eller som sagt i Polen: at arbejde som under Edward Gierek⁴ og købe ind som i USA. Symbolikken i selve dette at blive accepteret af institutioner som Europarådet, NATO og til sidst EU har været stor, men symbolske værdier blev med tiden erstattet af ønsker om mere hård sikkerhed, institutionelle og økonomiske interesser og kassetænkning, fx i forbindelse med budgetforhandlinger og spørgsmål med tilknytning til stemmевægte og antallet af kommissærposter. Eurobarometerundersøgelser op til selve medlemskabet har vist, at et flertal på mellem 72 og 45 pct. af vælgerne regner med, at EU-medlemskabet vil bringe deres respektive lande fordele, mest skeptisk indstillede er esterne og tjekkerne, hvor 32 og 30 pct. hælder til den opfattelse, at der ingen fordele er forbundet med medlemskabet.⁵ Udvidelsen af EU er ensbetydende med større diversitet. Den vil måske nok gavne økonomisk, men til gengæld også svække mulighederne for at etablere en europæisk "superstat" (Zielonka, 2004:28). Nogleordene for fremtidens EU bliver snarest "delt suverænitet", "fleksibilitet", et "middelalderligt" ("neomedieval") mere åbent Europa, kort sagt et yderst komplekst system med "open-ended arrangements", med hverken "sammensmeltning" eller konvergens. Et tilbagefald til gamle tiders magtbalancepolitik er dog ikke særlig sandsynlig. Men det er en stor og måske umulige opgave at forene krav om mere borgerdeltagelse og systemeffektivitet i et EU med foreløbig 455 mio. mennesker.

Det skal nævnes, at europæisering er ikke identisk med "integration", "konvergens" og "harmonisering" af de nationale politikker, for konvergens og harmonisering er ikke nødvendigvis resultat af krav på europæisk plan, men måske snarere bestemt internt eller af globaliseringen. Integration er som bekendt forbundet med afgivelse af suverænitet til overnationale institutioner, men europæisering kan modsat godt være ensbetydende med mere forskellighed ("diversitet") (Radaelli, 2000). Selve studiet af europæisering er uløseligt forbundet med valget af teoretiske tilgange, metode og hvilken af Karl Poppers "tre verdener" (Popper, 1972:106), den subjektive, den objektive og sociale-kulturelle, der tages udgangspunkt i. I dette afsnit bevæger vi os fortrinsvist i den "objektive".

Metodisk har det heller ikke altid været enkelt at skelne europæisering som den *afhængige* variabel, fra europæisering forstået som den *uafhængige* variabel, ligesom der som for national identitet ofte kan være problemer forbundet med selve operationaliseringen og afgrænsningen.⁶ Det kan desuden i praksis være svært at isolere og præcist fastlægge omfanget og styrken i effekterne af europæisering (Grote, 2003). Dertil kommer, at begrebet europæisering på skift kan referere til selve processen, til slutresultatet ("outcome") eller til subjektet, dvs. ganske bestemte karakteristika ved fællesskabet (fx EU), det være sig forstået som en fælles idé eller som institution.

---

⁴ Edward Gierek var partileder i årene 1971-1980. Her opnåede Polen frem til 1978 betydelig velstandsstigning, men meget takket være vestlige lån.

⁵ Eurobarometer februar 2004, tallene herfra bl.a. gengivet i det polske dagblad *Gazeta Wyborcza* 24.2. 2004:9.

⁶ Afhængige variable er groft sagt emnet, der skal *forklares*, uafhængige variable de faktorer, der skal *forklare* et emne. Det kan undertiden være svært at se klart, om forskere vil forklare europæisering eller benytte europæisering til at forklare noget andet, fx europæisk integration (Grote, 2003).

Studiet af europæisering er derudover uundgåeligt forbundet med flere forskellige samfundsvidenskabelige discipliner, især med studier af internationale relationer, forskning i europæisk integration samt disciplinen komparativ politik. Forskningen har derfor meget fokuseret på at påvise, på hvilken måde og *i hvilken udstrækning* afgørelser taget på europæisk plan fører til forandringer nationalt, og i hvilken udstrækning de udmøntes i nationale love, hvor effektivt de europæiske institutioner virker på medlemsstaterne, samt hvilke EU-institutioner der har den største betydning i beslutningsfasen og implementeringsfasen. En del peger på, at europæiseringen ikke har ført til, at de nationale administrationer nødvendigvis er blevet både mere ensartede og ”europæiske” (Laffan, 2003).

Ved studier af europæisering er således ofte blevet lagt vægt på ændringer i konkrete handlinger og i eksisterende love og regler og ændringer institutionelt, eksempelvis i forbindelse med implementeringen af EU-vedtagelser i de enkelte lande; andre har i højere grad fokuseret på, i hvilken udstrækning nationalstatens strukturer og identiteter er kommet under pres som følge af udviklingen på europæisk niveau. Ændringer og tilpasninger kan finde sted både før og efter EU-medlemskabet.⁷

Neofunktionalister har udlagt europæisering som nærmest en ”uundgåelig” og ”automatisk” proces, der har været drevet frem af ”spillover effekter” og ”opgradering” af fælles interesser. Historiske institutionalister har understreget betydningen af historiske forandringer og ”stiafhængighed” (”pathdependency”), mens liberale intergovernmentalister som fx Andrew Moravcik har fokuseret på staters præferencer og selve forhandlingsspillet. I sidstnævnte tilgang benyttes ofte ”two-level games” med vægt på den *nationale* præferencedannelse, fx samspillet mellem det nationale politiske niveau og nationale interessegrupper, og forhandlingerne og beslutningerne (”outcome”) på det europæiske niveau. Hans tilgang anses for mest frugtbar ved studier af ”high politics”, dvs. forhandlinger om politisk vigtige emner med høj præferenceintensitet, fx budgetspørgsmål. I mindre politiserede spørgsmål har institutionelle forhold spillet en større rolle. I forbindelse med studier af forhandlingerne om udvidelsen har Kommissionens rolle været diskuteret. Et forsøg på at kombinere Andrew Moravcik’s før omtalte liberale intergovernmentalisme med nyinstitutionel teori (”Moravcik+”) i fx analyser af udvidelsesforhandlingerne er således blevet forsøgt af Lykke Friis (Friis, 1996) og med betydeligt held.

Der er bred enighed om, at Europa og europæisering vitterlig ”gør en forskel” og nu er en fast bestanddel af de indenrigspolitiske dagsordener (”domesticated”, Gwiazda, 2002:13). Institutionelle og politiske processer, der før blev studeret på nationalstatsplanet, fx politiske partier og lokalpolitik, studeres nu langt mere i europæisk perspektiv. De europæiske institutioner og EU’s regler bliver i stigende grad taget for givet og påvirker de nationale aktører mere end tidligere, hvilket uundgåeligt sætter spørgsmålstegn ved nationalstaternes fremtid. Men det er, som antydnet, ikke enkelt at fastslå, om institutionelle og organisatoriske ændringer er resultatet af europæisering, eller årsagerne skal findes andre steder, ligesom det kan være svært at måle selve styrken i den ”europæiske” påvirkning. I visse tilfælde er de nationale institutioner så robuste, at de kan holde stand over for ydre påvirkninger, og især store lande har muligheder for at omskabe de europæiske institutioner efter deres *nationale* forbilleder (Grote, 2003). Frankrig har i hvert forsøgt at gøre det og med et vist held.

For *de nye* EU-lande kan det være særlig svært at skelne mellem forandringer og konvergens mod markedsøkonomi og demokrati som en følge af *interne* krav eller som følge af krav *ude fra*, ligesom det under de eksterne faktorer kan være svært med sikkerhed at fastslå, hvorvidt ændringer institutionelt er

---

⁷ Staters ønske om at ”spille det europæiske kort” i 1980’erne og 1990’erne gav sig udslag i en øget interesse for at studere fænomenet europæisering, fx ud fra de tre forskellige ny-institutionalistiske tilgange, historisk, sociologisk og ”rational choice” institutionalisme. Den *historiske* institutionalisme har, som nævnt, fokuseret på forandringer over tid og ”stiafhængighed” (”pathdependence”), dvs. vanskelighederne forbundet med at afvige fra allerede kendte politiske og økonomiske valg, ”*rational choice*” institutionalisme på aktørpræferencer, mens den *sociologiske* institutionalisme har lagt vægt på koblingerne mellem institutionelle forandringer og kulturelle, holdningsmæssige og identitetsmæssige faktorer. Sociologisk institutionalisme er således egnet til at skabe sammenhænge mellem national identitet, europæisering og institutionalisering. Sagt med andre ord, med en sociologisk institutionel tilgang bestemmes institutionelle forandringer og politisk handling ikke blot af de formelle regler, men i høj grad også ud fra forhold som identitet og kultur (Hall, 1996).

bestemt ud fra krav om tilpasning til EU-medlemskabet, eller som følge af krav fra eksempelvis IMF og Verdensbanken. I forbindelse med udvidelsen af EU har været fokuseret på den administrative kapacitet og administrative omlægninger i ansøgerlandene. Også her er perspektivet "top-down" og med vægt på institutionel *praksis* og ændringer i individers adfærd som følge af den stigende europæisering.

For så vidt angår *implementeringen*, har opmærksomheden ofte været rettet mod "domestic veto players", som er stærke nok til at blokere for gennemførelsen af beslutninger taget på EU-plan. I den sammenhæng kan perspektivet ændres fra "top-down" til "bottom up", med fokus på, hvordan *national* institutionel praksis kan øve indflydelse på europæisk niveau. Omfanget af den administrative kapacitet og egenskaber hos embedsmandsstanden tillægges stor betydning for, om staterne er i stand til og motiveret for at overføre europæiske regler i nationale love (Börzel, 2003, Laffan, 2003).

Det er bredt accepteret, at EU's grundlag mere hviler på stærk *formel* institutionalisering end på fælles holdninger og identitet. Den fælles identitet, der skal gøre institutionerne *legitime*, har haltet efter institutionel opbygning. Sagt med andre ord, har europæisering været kendetegnet ved overinstitutionalisering og iøjnefaldende svage sider på "support" siden, dvs. det socio-kulturelle grundlag og den "normative" integration (Kelstrup, i Petersen (red.), 1992:148). Normer og værdier eksisterer ganske vist, men det har vist sig sværere end forventet at få disse internaliseret og bredt accepteret.

Ikke alle lande har vist sig lige interesseret i regulering på europæisk plan, eller for den sags skyld på nationalt og globalt plan. Det må antages, at modstanden er størst blandt "low-regulating" lande som fx England. Lande, der *ønsker* at blive EU-medlemmer, er i en fundamentalt anden situation end eksisterende medlemslande. Her ændres love og regler i forventning om, men uden sikre garantier for EU-medlemskab, en proces der på skift er blevet kaldt "anticipatorisk tilpasning" og "adaptil pressure".

Tilpasningen til EU's love og regler skal for de *nye EU-lande* ses i sammenhæng med de forudgående års tredobbelte ("triple") transitioner. Ikke blot overgik de nye EU-lande i årene efter 1989 til demokrati og flerpartisystemer og fra planøkonomi til markedsøkonomi, også de nationale identiteter skulle ændres, ja nogle stater, fx de baltiske lande, blev skabt eller ligefrem "genfødt" efter at være underlagt føderationer. Disse stater skulle derfor også gennemgå en nationsopbygning ("nation-building"), som skulle vise sig vanskelig nok i sig selv. *Ud over* disse tre samtidige transitioner skulle de nye demokratier så gennemføre tilpasningen til EU, dvs. en "transition i transitionen", som skulle vise sig både vanskeligere og mere omkostningsfyldt end først forventet.

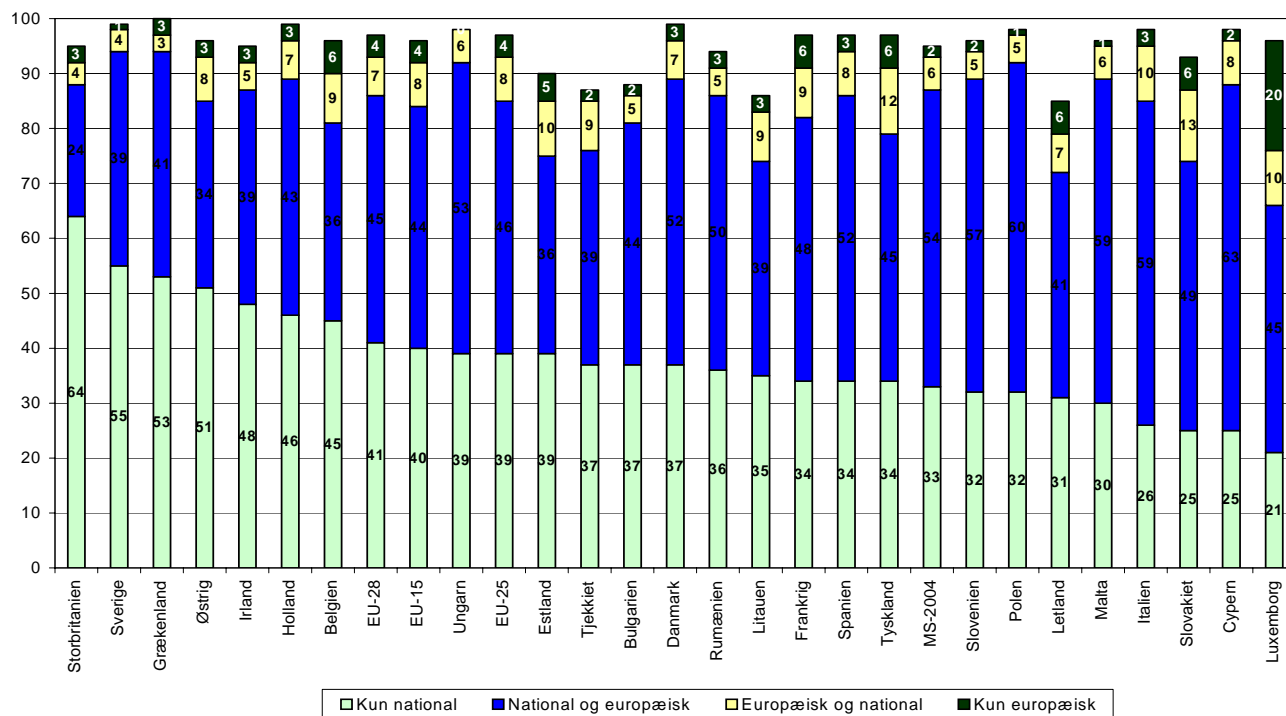
Ændringer i de *administrative strukturer* har i de central- og østeuropæiske lande typisk været gennemført ud fra Europaaftalerne og udmøntning af EU's mange forskellige støtteprogrammer. Efter selve optagelsen vil nye ændringer utvivlsomt forekomme, fx har den polske regering netop vedtaget at nedlægge Komiteen for Europæisk Integration (KIE) og overføre dens opgaver til udenrigsministeriet og statsministeriet. Fremtidig støtte fra regional- og strukturfondene forudsætter forudgående reformer regionalt og kommunalt, ligesom støtte fra EU's landbrugsordninger forudsætter detaljeret registrering af hver enkelt fødevareproducerende enhed. Det skal understreges, at kravene til transitionen fra plan til marked ikke nødvendigvis er i overensstemmelse med kravene, der stilles til EU-medlemskabet, idet EU's regelsæt ("acquis communautaire") jo er møntet på etablerede markedsøkonomier og hviler på en allerede indarbejdet praksis. I EU-15 skønnes højst 80 pct. af EU's regelsæt at være implementeret, og med udvidelsen med 10 nye lande vil den procentdel helt givet falde (Rupnik, 2004).

Europæisering: "den subjektive verden"

Siden de central- og østeuropæiske lande betrådte den tornebelagte vej "tilbage til Europa" er der på skift blevet talt om "euro-begejstring", "euro-naivitet", "eurorealisme", "euroskepticisme", "euronegativisme", "euro-modstand" og "eurofobi". Begreberne er ikke nødvendigvis særlig klart definerede og afgrænset fra hinanden. I hvert fald er begrebet "Europa" blevet udlagt forskelligt. Problemet var – og er stadig –, hvor Europa *ender* geografisk, og hvor skarpt grænsen skal trækkes med EU-medlemslande ("insiders") og ikke-medlemslande ("præ-insiders" og "outsiders"). Vigtigt er også, i hvilken grad national og europæisk identitet skaber konflikt eller kan harmonere.

I det forrige afsnit bevægede vi os fortrinsvist på det ”objektive” plan med vægt på institutioner og forhandlinger. På det ”subjektive plan” har udtrykkene ”Europa” og ”tilbagevenden til Europa” haft forskellig mening for borgerne og de politiske eliter og også fået ny mening efter kommunismens undergang og murens fald. For mange i de østeuropæiske lande var europæisering forbundet med tilbagevenden til den ”normale orden” efter 40 år under kommunistisk styre med høje forventninger om hurtig ”modernisering” og ”catching up” i forhold til Vesten. Men erfaringerne med kommunismen og en udbredt transformationstræthed havde samtidig skabt en nærmest ”anti-utopisk ånd” i de central- og østeuropæiske lande med en dyb mistro til stort set alle store vidtløftige planer for samfundet og en forkærlighed for det sikre og allerede afprøvede (Rupnik, 2004).

Meningsmålinger fra Eurobarometer har da også vist, at mange østeuropæere erklærer sig selv på samme tid som ”nationale” og ”europæere”. Det er trods alt under 40 pct., der typisk erklærer sig selv for ”først og fremmest nationale”, fx som at være ”ungarer” frem for ”europæer”. ”Europa” er for mange borgere i Central- og Østeuropa blevet forbundet med ”moderne”, ”civiliseret”, ”demokratisk” og i den mere liberale variant forbundet med individualisme, liberalisme, ”rule of law” og konstitutionalisme, fri markedsøkonomi, åbenhed over for omverdenen og sækularisering – og af de årsager trods stærke nationale følelser attraktivt for ganske mange.

Kilde: Eurobarometer EB59-CC-EB 2003:2 ”Comparative Highlights”, Publication: July 2003, pct-vis fordeling.

Figur 1: Holdninger i den polske befolkning til national identitet, europæisk og både national og europæisk identitet

Typisk har de nye EU-lande haft ganske bestemte forbilleder. For nogle har Vest-Europa eller bestemte vest-europæiske lande været forbilledet, for andre har det måske snarere været USA, og andre igen har ikke skelnet synderligt mellem Europa og USA, men udtrykt sig euro-atlantisk. Problemet er blot, at set i det lange historiske perspektiv har den normale orden i Central- og Østeuropa i langt overvejende grad

været økonomisk og civilisatorisk "tilbageståenhed", afhængighed, dominans ude fra og politisk undertrykkelse.

Europæisering kan således også udlægges som civilisatorisk og forbindes med Samuel Huntingtons (Huntington, 1993) velkendte teser om "Clash of Civilisations", hvor kulturelle identiteter betragtes som givne og stabile, og Europa er delt med en "civilisationsmur", bestemt af dybe religiøse, historiske og kulturelle skillelinier. Herud fra har det været almindeligt at betragte national identitet i Vest-Europa som "civic-based", inkluderende og "moderne" med vægt på individuelle rettigheder, hvorimod den øst-europæiske er blevet set fortrinsvist som kollektivistisk, traditionalistisk og ekskluderende.

Er de nationale institutioner ikke-legitime i flertallets øjne og er de civile samfund svagt udviklede, skabes plads for ikke-moderne tolkninger af national identitet og nationalisme, undertiden med stærke etniske islæt. Det samme kan gøre sig gældende på europæisk plan, for betragtes de fælles europæiske institutioner ikke som legitime, har udvikling af europæisk identitet nærmest umulige vilkår, og faren for tilbagefald til national egoisme er da overhængende. Sagt med andre ord, Europa behøver sine egne positive "narratives" og myter, men her kniber det. Det er ikke længere nok at have en fælles fjende ("the other"), nu hvor kommunismen er borte og minderne om anden verdenskrig trængt i baggrunden.

Dertil kommer, at identiteter ofte er "multiple" og "multilayered" og "cross-cutting", dvs. de krydser hinanden og er derfor langt fra særlig entydige og konsistente. Med andre ord, føler mange borgere i Europa sig knyttet til *flere forskellige fællesskaber* på samme tid. Og ikke blot krydser nationale og europæiske identiteter hinanden, også forskellige *nationale* identiteter kan krydses, hvilket er set med særlig stor tydelighed i multietniske samfund, men ikke kun her. Spørgsmålet er så, hvordan og hvor langt disse forskellige krydsende identiteter er i stand til at *eksistere sammen*. Ønsket hos alle er at sikre den størst mulige kognitive konsistens mellem de forskellige indbyrdes forskellige, konkurrerende selvpfattelser, men let har det ikke været, og let bliver det efter alt at dømme heller ikke.

Især mange små stater og stater, der har været underlagt imperier, oplever på deres egen krop krydsende identiteter i form af et *integrationsdilemma*, der opleves som et "enten eller", måske uløseligt dilemma, der groft sagt går på

enten at opgive en væsentlig del af den nationale suverænitet og derved risikere at blive "opslugt" i integrationssystemet, eller insistere på fastholdelse af suverænitet og derved risikere at blive holdt udenfor, at blive "opgivet" ("abandoned") (Kelstrup, i Petersen (red.), 1992:154).

Med andre ord, både nuværende EU-medlemmer og kommende medlemmer kan på én og samme tid være bange for at blive "opgivet" og "opslugt" og derved miste suverænitet. National og europæisk identitet kan harmonere, men også være i indbyrdes konflikt. De nationale strategier og strategier på EU-plan er derfor især for mindre stater i høj grad møntet på at forholde sig til og gerne overvinde integrationsdilemmaet. I bestræbelserne for at overvinde integrationsdilemmaet finder vi naturligt nok forskelle mellem nuværende og kommende EU-medlemmer på grund af historiske og kulturelle forskelle og meget forskellige konkrete erfaringer med EU og europæisk integration.

Dette leder os – ganske som under national identitet – til de mulige definitioner af fænomenet "europæisering". De forskellige definitioner, det være sig institutionelle eller identitet-baserede, har som regel en fælles "core meaning". Perspektivet kan være "top-down" eller "bottom-up". Ud fra en institutionel tilgang kunne en definition kort lyde på, at europæisering drejer sig om forandringer på nationalt plan som følge af europæisk integration (Vink, 2003), eller hvordan den nationale politik i stigende grad underlægges politiske afgørelser på europæisk plan (Börzel, 1999:574). *Brigid Laffan* har i overensstemmelse hermed set europæisering som tilpasning af nationale og sub-nationale "governance" systemer til et europæisk politisk center og europæiske normer og regler", og som

"an incremental process re-orientating the direction and shape of politics to the degree that EC political and economic dynamics become part of the organisational logic of national politics and policy making" (Laffan, 2003 med henvisning til Ladrech, 1994:69).

Som påpeget af *Anna Gasior-Niemiec* (Niemiec, 2003) udgør europæiseringen en "multidirectional" og "multi-level" påvirkning ("pressure") over for flere forskellige subsystemer, herunder nationalstaterne og forskellige lokale og regionale politiske institutioner. Med dette som udgangspunkt kan opmærksomheden rettes mod selve forhandlingsspillet, på rent institutionelle forhold eller generelt mod udvidelsen af Unionens beføjelser på bekostning af nationalstaternes. En definition, der medtager *både* institutionelle forhold og identitet, og som passer godt i denne sammenhæng, finder vi hos *Claudio M. Radaelli* (Radaelli, 2000), der ser europæisering som

"processes of (a) construction (b) diffusion and (c) institutionalization of formal and informal rules, procedures, policy paradigms. Styles, "ways of doing things" and shared beliefs and norms which are first defined and consolidated in the making of EU decisions and then incorporated in the logic of domestic discourse, identities, political structures and public policies".

Fra officielle erklæringer om europæisk identitet

Næste spørgsmål er, hvordan europæisk identitet helt konkret er kommet til udtryk. Spørgsmålet om udvikling af en ny og anderledes europæisk identitet blev naturligt nok aktiveret efter anden verdenskrig og under den kolde krig. Med den kolde krig fik Vesteuropa i form af kommunismen en fælles fjende, sit nye "otherness". Fra slutningen af 1940'erne fik især Europarådet en central position, og senere blev spørgsmålet om en fælles europæisk identitet også en fast bestanddel af de officielle udtalelser og erklæringer fra EEC, det senere EF og EU, og ikke mindst formuleret i EU-traktaterne.

Abstraktionsniveauet i sådanne erklæringer har som regel været højt. I en artikel i det polske dagblad "Rzeczpospolita" (15.1.2004) skriver den tidligere franske ministerpræsident *Jean-Pierre Raffarin* således, at for Frankrig udtrykker "Europa" en bestemt idé, en fælles ånd og først derefter geografi. Europa er en fælles idé, siden oplysningstiden et symbol på stadig lykke, retfærdighed, fred og humanisme til gavn for de europæiske befolkninger og med det enkelte menneske i centrum. For den tidligere polske udenrigsminister *Wladyslaw Bartoszewski* (Bartoszewski, 2003:1) drejer "Europa" og udvidelsen sig frem for alt om at overvinde "Yalta-Europa", forstået som den kulturelle, politiske og økonomiske opdeling af Europa, hvilket dog efter hans mening ikke er ensbetydende med nationalstaternes undergang.

Behovet for at udvikle fælles europæisk identitet er blevet anset som vigtig for at give de fælles europæiske institutioner tilstrækkelig stor legitimitet og sikre folkelig opbakning til det fælles europæiske projekt og planerne om stadig mere styrket integration. Helt tilbage i 1973 under det danske formandskab blev således i forbindelse med topmødet i København udsendt et dokument under overskriften "Document on European Identity", og i dette dokument siges bl.a. at

"the nine member states agree that the time has come to work out a document on European identity that will serve toward a further definition of their relations to other countries of the world as well as their responsibility and their place in global politics" (Bull. EC 12-1973).

Senere fremhævede en af Maastricht-traktatens fædre, *Jacques Delors* (i 1991) betydningen af europæisk identitet på denne måde

"The European Community, if it really owns ambitions, is in need of a political identity. I do add: Such ambitions would give sense to an anchorage of a reunited Germany in a reunited Europe and greatness to both".

Kort sagt er udviklingen af europæisk identitet for Delors meget forbundet med tysk selvbeholdning, det tysk-franske forhold og indkapslingen og ansvarliggørelsen via EU institutionerne. Dette er mere pompøst formuleret af forhv. formand for EU-Kommissionen, *Jacques Santer* på denne måde:

"The Europe that we want is a Europe in which the citizens recognized themselves as such, precisely because they have the conviction that this community of action and values is the key to a future of peace and prosperity, and of a more just society for all".

Iflg. Santer vil befolkninger identificere sig selv med Europa, hvis Europa forbindes med fred, velstand og retfærdighed (Drulák, 2001:189).

Senere, i præamblen til Maastricht-traktaten (tidligere artikel B) hed det om udviklingen af en fælles forsvarspolitik

"Resolved to implement a common foreign and security policy including the progressive framing of a common defence policy, which might lead to a common defence in accordance with provisions in article 17, thereby reinforcing the European identity and its independence in order to promote peace, security and progress in Europe and the World ..."

og i Nice-traktatens artikel 6 siges i dansk oversættelse kort og godt at

"Unionen bygger på principperne om frihed, demokrati og respekt for menneskerettighederne og de grundlæggende frihedsrettigheder samt retsstatsprincippet, der alle er principper, som medlemsstaterne har til fælles"

og i udkastet til traktat om en forfatning for Europa, Det Europæiske Konvent, tales i præamblen om et Europa

"som har ladet sig inspirere af Europas kulturelle, religiøse og humanistiske arv, hvis værdier som en stadig nærværende del af den europæiske kulturarv har fået tanken om menneskets centrale rolle og ukrænkelige og umistelige rettigheder samt om respekten for lov og ret til at rodfæste sig i samfundslivet ..."

og endelig i afsnit 1, artikel 2, at

"Unionen bygger på værdierne respekt for den menneskelige værdighed, frihed, demokrati, ligestilling, retsstaten og respekt for menneskerettighederne. Dette er medlemsstaternes fælles værdigrundlag i et samfund præget af pluralisme, tolerance, retfærdighed, solidaritet og ikke-forskelsbehandling".

I taler og erklæringer er således adskillige gange blevet henvist til fælles europæisk identitet, ikke mindst som et led i at styrke det forsvars- og sikkerhedspolitiske samarbejde, der stadig overvejende er mellemstatsligt. Ganske som i argumentationen for et stadig tættere fransk-tysk politisk samarbejde er også her Europas blodige fortid blevet inddraget, hvortil kommer de helt aktuelle sikkerhedspolitiske udfordringer, frem for alt de gentagne overgreb på fundamentale menneskerettigheder, voksende etniske modsætninger og etniske udrensninger og den voksende terrorisme. Spørgsmålet er dog, som antydnet, om de smukke visioner kan omsættes til virkelighed, eller om den større diversitet og de "nymiddelalderlige" og "imperiale" træk, der kan følge med udvidelsen, og som udviser forskellene mellem "the ins" og "the outs" ikke endegyldigt vil begrave alle drømmene om etablering af en "europæisk superstat" med hårde grænser og høj homogenitet (Rupnik, 2004).

Fænomenet "euroskepticisme"

Fravær af stærke europæiske institutioner og fælles europæisk identitet og nederlag og betydelig modstand mod EU ved folkeafstemninger om EU-traktater har højnet interessen for fænomenet "euroskepticisme" og desuden øget indsatsen for at komme det demokratiske underskud til livs gennem at sikre europæerne en ny forfatning og en vision for fremtiden ("la finalité"). Euro-skepticismen har både i form og styrke været forskellig i henholdsvis de oprindelige EU-medlemslande ("EU-6"), de senere EU-lande (tidligere EFTA-landene) og de nye EU-medlemslande fra Central- og Østeuropa.

"Euroskepticisme" har også været kendt i de gamle EU-15-lande, fx Frankrig (fænomenet Le Pen) og Østrig (fænomenet Haider), hos de konservative i England og har også været udbredt på især venstrefløjen i de skandinaviske lande. Kort sagt, de fælles europæiske holdninger og den europæiske offentlighed, der skal underbygge europæiseringen, eksisterer ikke eller i hvert fald kun i et for begrænset omfang. I værste fald bliver de nye EU-lande selv efter medlemskabet "the others" for de "gamle" EU-lande.

I de første år herskede i de central- og østeuropæiske lande en udstrakt "eurobegejstring", nærmest en "uninformed enthusiasm", for så vidt som begejstringen ikke bundede i konkrete erfaringer og større viden om EU. Blandt de politiske partier blev spørgsmålet om EU-medlemskab på det nærmest betragtet som et "valens issue", dvs. som et emne, hvorom der ikke herskede uenighed, i hvert fald ikke om målet, højst om de *rette fremgangsmåder* til at opnå det fælles mål, medlemskabet af EU. Men eurobegejstringen var ledsaget af meget lidt offentlig debat om EU-spørgsmål, så enigheden fik nærmest karakter af "consensus without a discussion" (Gyarfasova, i Drulák, 2001:55).

I takt med at medlemskabet kom nærmere, blev eurobegejstringen mere behersket. Også de økonomiske omkostninger ved et medlemskab kom uundgåeligt mere i fokus. De politiske ledere og befolkninger fik også et mere realistisk billede af EU. Eurobegejstrede er således med tiden blevet forvandlet til "eurorealister", ligesom også begreber som "hård" og "blød" euroskepticisme så dagens lys (Bielasiak, 2002). Samtidig voksede modstanden mod udvidelsen også i kredsen af EU-15 landene, især Østrig og Tyskland hvor en del af skepticiseringen var rettet mod EU-udvidelsen mod øst, fx følgerne på arbejdsmarkedet, landbrugspolitikken og for støtten fra EU's regional- og strukturfonde. I sidste ende lykkedes det dog at forhandle udvidelsen på plads under det danske formandskab i andet halvår af år 2002. Folkeafstemningerne i kredsen af ansøgerlandene gav også forholdsvis klare flertal for medlemskabet. Det største problem skulle ikke helt uventet vise sig at være at få vælgerne til stemmeurnerne. Som fremgår af tabel 1 har valgdeltagelsen ved EU-folkeafstemningerne i kredsen af ansøgerlande spændt fra 46 pct. i Ungarn til godt 70 pct. i Letland.

Tabel 1: Resultater fra folkeafstemningerne om EU-medlemskabet i ansøgerlandene fra Central- og Østeuropa

Land:	Slovenien	Ungarn	Litauen	Slovakiet	Polen	Tjekkiet	Estland	Letland
	J: 89.7 N: 10.3 D: 60.0	J: 84 N: 16 D: 46	J: 91 N: 9 D: 64	J: 92.46 N: 6.20 D: 52.15	J: 76.87 N: 23.13 D: 58.48	J: 77.3 N: 22.7 D: 55.2	J: 63.4 N: 22.7 D: 63.4	J: 67.0 N: 32.3 D: 72.5

Kilde: Opstilling i det tjekkiske "Mezinarodni Politika" 9/2003 samt oplysninger fra de enkelte lande. Nogle af tallene er afrundede. J: Ja pct'en, N: Nej pct'en, D: Stemmedeltagelsen.

Men allerede inden medlemskaberne formelt var en realitet (i maj 2004) opstod uenighed om vitale spørgsmål, frem for alt krigen i Irak og båndene til USA og om indholdet i EU's fremtidige forfatnings-traktat. I horisonten lurede vanskelige forhandlinger om EU's kommende budget, som meget vel vil kunne reaktivere euroskeptiske holdninger. Krigen i Irak delte Europa i det "gamle" og "nye" Europa, men uenigheden rakte videre end blot spørgsmålet om Irak-krigen. Som sagt af *Henrik Richard Lesaar* (i

Drulák, 2001:194) skulle det vise sig lettere at udvide Unionen end at overvinde Europas deling. Mangel på tillid mellem det "gamle" og "nye" Europa styrkede atlanticismen hos nogle og svækkede tilliden til det europæiske projekt. Eller som sagt provokerende i *The Times*, Washington tilbød mere sikkerhed via NATO-medlemskabet og fremstod som den eneste supermagt i verden, mens Bruxelles kun syntes villig til at tilbyde et andenklassers medlemskab.⁸ Tillid mellem det "gamle" og "nye" Europa var hårdt savnet. Amerikansk tilstedeværelse i Europa følte som en sikkerhed ikke alene mod russisk, men også mulig tysk og fransk dominans.

Som antydnet, har der rådet en del uklarhed omkring selve begrebet "euroskepticisme". I forskellige "working papers" og debatindlæg præsenteret i forbindelse med det tværgående forskningsprojekt under overskriften "Opposing Europe", startet i 2000 under Sussex Universitet, har *Aleks Szczerbiak* og *Paul Taggart* forsøgt at indkredse begrebet og nå frem til holdbare klassifikationer og definitioner af centrale begreber. Faren for en udvanding af begrebet, "conceptual stretching", er overhængende, dersom stort set alle EU-kritiske proklamationer og normal varetagelse af nationale interesser tages til indtægt for "euroskepticisme". For at tage et eksempel: kan Polens forsvar for Nice-traktaten, kritik af fransk politik og ukritiske støtte til USA og krigen i Irak kategoriseres som "normal national interessevaretagelse", som vi finder i alle EU-lande, eller skal denne linie fra polsk side snarere ses som "euroskepticisme", dvs. som forbehold over for selve EU-samarbejdet og det europæiske projekt?

Aleks Szczerbiak og Paul Taggart selv når frem til, at euroskepticisme

"expresses the idea of contingent or qualified opposition, as well as incorporating outright and unqualified opposition to the process of European integration".⁹

Deres opdeling i "hård" og "blød" euroskepticisme har været et omdrejningspunkt, men under indtryk af fremført kritik, der især er gået på uklarhed, modsigelser og udvanding af begreberne blød og hård sikkerhed, nåede Szczerbiak og Taggart frem til nye og efter deres egen mening også mere holdbare afgrænsninger.¹⁰

Hård euroskepticisme, siger de herefter

"might be defined as principled opposition to the project of European integration as embodied in the EU, in other words, based on ceding or transfer of powers to a supranational institution such as the EU"

og blød euroskepticisme

"might be re-defined as when there is not a principled objection to the European integration project of transferring powers to a supranational body such as the EU, but there is opposition to the EU's current or future trajectory based on the further extension of competencies that the EU is planning to make".

Sagt med andre ord udtrykkes blød euroskepticisme i form af et "Ja, men ...".

Også andre klassifikationer af euroskepticisme har set dagens lys:

---

⁸ "The EU is the last thing many of these nations need", TimesOnline, 11.12. 2002.

⁹ Szczerbiak og Taggart, 2001, med henvisning til Taggart, 1998.

¹⁰ Fremført i SEI Working Paper no. 69, "Theorising Party-Based Euroscepticism: Problems of Definition, Measurement and Causality".

- *identitet*-baseret euroskepticisme, nært forbundet med det omtalte integrationsdilemma med modsætninger og uoverensstemmelser mellem national identitet og europæisk identitet og deraf følgende frygten for at blive ”opslugt” af fællesskabet og miste national suverænitet
- ”*cleavage*” baseret ud fra skillelinier i samfundet, fx by-land, arbejde-kapital, religiøs-ikke religiøs mv. En socio-økonomisk skillelinie har været mellem dem, der har vundet, og dem, der har tabt økonomisk på transformationerne (”transitionsvindere” og ”transitionstabere”)
- *policy*-baseret, dvs. modstand på konkrete politikfelter, fx EU’s landbrugspolitik eller den fælles valuta, euroen, eller mod EU’s krav om overgangsordninger, fx i spørgsmålet om arbejdskraftens fri bevægelighed. I visse tilfælde kan det dreje sig om ”single issue euroscepticisme, dvs. ét bestemt spørgsmål, fx landbrugspolitik, jordopkøb, miljø, moralske emner etc.
- *institutionel*, dvs. ud fra institutionel legitimitet. Højere støtte til de nationale institutioner kan betyde lav støtte til EU’s institutioner, fx med henvisning til det demokratiske underskud og korrupsion.
- *national interessebaseret*, ud fra følelse af en modsætning mellem europæiske mål og nationale mål, eksempelvis i forbindelse med forhandlinger om EU’s sluttilstand (la ”finalité”). Opgaven er derfor at ”forsvare nationale interesser” uanset mulig principiel støtte til det europæiske projekt.
- *erfaringsbaseret* (”experience” based”), det forhold at forhandlingerne om vilkårene for optagelsen har været asymmetriske og de indgåede aftaler derfor uretfærdige og påtvungne (”imposed”).
- *parti*-baseret, fx ud fra EU-holdninger hos henholdsvis konservative-traditionel ”antimoderne” og konservative-liberale ”moderne” partier og forskellige venstrefløjspartier.
- *atlantisk* med en modsætning mellem atlantisk og europæisk politik og identitet, hvilket fx har givet sig udtryk i modstand mod en fælles europæisk sikkerhedspolitik og forsvarspolitik
- Og endelig, hvad jeg selv vil kalde *praksis*-baseret euroskepticisme. Denne kommer til udtryk i en principiel positiv udlægning af europæisering, men europæisering tillægges andre karakteristika end nedfældet i EU’s egne erklæringer, og den faktiske statsadfærd adskiller sig fra den EU, det være sig medlemslandene eller EU-institutionerne forlanger. Som vi skal, se blev denne type euroskepticisme praktiseret af Slovakiet under Meciar.

Kilde: Egen opstilling inspireret af Aleks Szczerbiak og Paul Taggart’s klassifikationer af euroskepticisme.

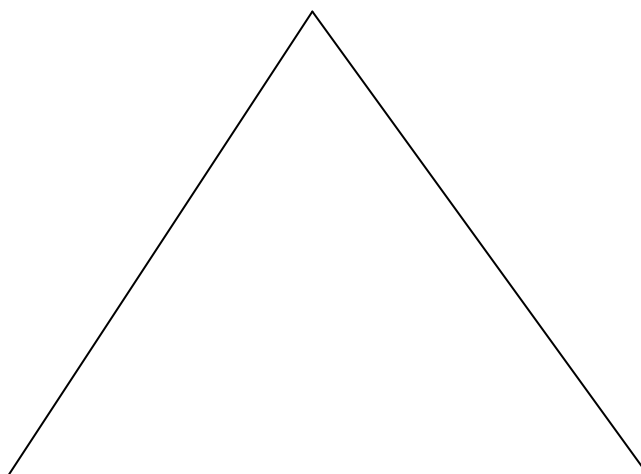
Partierne og euroskepticismen

Studier af euroskepticisme har naturligt nok fokuseret en del på de *politiske partiers holdninger*. Hos partierne havde identitetspolitik en særlig stor betydning i de første år efter 1989. Mange nye politikere blev betegnet som missionerende ”moralpolitikere”. De politiske partier blev etableret hurtigt og uden særlig tætte koblinger til bestemte sociale grupper,¹¹ og stemningen var præget af ”antipolitik” og kam-

¹¹ Ved fx retrospektive valg forstås, regeringer bedømmes af ud fra deres ”faktiske gerninger” (”good” eller ”bad governance”) i regeringsperioden, mens den kommunistiske fortid ikke spiller samme rolle som i årene lige efter 1989.

pen mod det gamle system. De nye brede antikommunistiske bevægelsespartier, folkefronterne i de baltiske lande, Solidaritet i Polen og Borgerforum og Offentlighed mod Vold i Slovakiet lagde alle stor vægt på symbolpolitik, fx patriotisme, nationale værdier og antikommunisme, og langt mindre på konkret politik. "Tilbage til Europa" var på det indledende tidspunkt en integreret del af den antikommunistiske diskurs. De første valg kunne således stort set vindes alene på antikommunistisk symbolpolitik, for disse valg var reelt at betragte som folkeafstemninger for eller imod det gamle system. Senere blev valgene mere "ordinære" og interessebetonede.

Liberal konservativ

Traditionel konservativ

Venstre-populistisk

Figur 2: De tre partibaserede dimensioner af euroskepticisme.

Vælgerne har efterhånden lagt mere vægt på den faktisk førte politik og partiernes evne til at styre ("good governance") og kommunikere, når de gik hen og satte deres kryds på valgdagen. Med overgangen fra den indledende periodes "ekstraordinære" politik til mere "ordinær" politik blev politik således mere interessebaseret og retrospektiv og derved mindre symbolsk og abstrakt. De mest "eurobegejstrede" var næsten de reformerede kommunister. Eurobegejstring blev med tiden erstattet af en god portion eurorealisme eller ligefrem euroskepticisme. Groft sagt fremstod tre former, den liberale, den traditionel konservative og den venstre-populistiske. Som eksempler på de tre vil vi se ODS (den liberale variant), Ligaen af Polske Familier (LPR) (den traditionel-konservative) og det tjekkiske kommunistparti (KSCM) (den venstre-populistiske). Den fremvoksende eurorealisme og -skepticismen blev for en stor del policy- og erfaringsbaseret og i stigende grad national interessebaseret.

Med andre ord, holdningerne til EU blev med tiden mere praksis- og policy-relaterede og mindre symbolske og abstrakte. Under konventforhandlingerne har de mindre lande lagt vægt på institutionelt at erhverve egen EU-kommissær og sikre Kommissionen mest mulig magt i forhold til Ministerrådet, der ses som de store landes "tumbleplads". EU-spørgsmål har spillet en marginal rolle i stort set alle valgkampene. Indtil videre synes kritikken af nationale forhold ikke at være afspejlet i en kritik af EU.

I de nuværende EU-lande har spørgsmålet om EU-medlemskab eller ej kun sjældent været udslagsgivende, omend emnet har spillet en rolle i England og de skandinaviske lande. Som sagt, i de central- og østeuropæiske lande har spørgsmålet om EU medlemskab nærmest været et "valens issue", for så vidt som selve målet, EU-medlemskabet, er støttet af stort set alle partier. Diskussionen er mest gået på, om den siddende regering klarede opgaven *godt nok*. Med tiden har euroskeptiske holdninger vundet indpas, om end vi stadig kun finder få erklærede "hårde" euroskeptiske partier. Som sagt, den hårde euroskepticisme var ikke særlig stærk, det største problem skulle gå hen og blive ligegyldigheden og apatien. Sagt med andre ord, ved EU-folkeafstemningerne frygtede de politiske ledere mere for deltagelsesprocenten end for nej-procenten.

Szczerbiak og Taggart¹² tager udgangspunkt i en række arbejdshypoteser om de politiske partier og euroskepticisme, som de ønsker testet, og uden at kende de endegyldige svar, al den stund der endnu ikke fuldt ud er videnskabeligt belæg herfor. De vigtigste er:

- at et partis position på *højre-venstre skalaer* ikke er afgørende for, om et parti kan betragtes som euroskeptisk eller ej
- at *placering i partisystemet* har betydning. "Outsider" partier vil således normalt i højere grad udtrykke euroskepticisme
- at styrken i euroskepticisme på partiplanet ikke nødvendigvis følger styrken i den folkelige modstand, sagt med andre ord, kan der forekomme *store forskelle i holdninger på elite-niveau og folkeligt niveau*.
- at euroskepticisme tenderer mod at være stærkere i stater, *der står lige over for at skulle blive EU-medlemmer*, end i stater hvor medlemskabet har stadig lange udsigter
- at *hård* euroskepticisme er mindre udbredt end *blød* euroskepticisme
- at modstanden hos partierne er stærkest i stater, *der lige er blevet selvstændige* end i stater med en lang historie bag sig
- Endelig må antages, at *formen* for euroskepticisme varierer meget fra land til land.

Flere af disse klassifikationers antagelser vil blive diskuteret i det følgende. Lad os allerede nu tage nogle eksempler. Outsiderpartier kan defineres forskelligt og hård EU-modstand kan ikke her generelt siges at være det bærende, al den stund outsiderpartier ikke nødvendigvis er yderliggående protestpartier. Tager vi de nye protestpartier som fx "Smer" ("Retning") i Slovakiet og "Res Publica" i Estland og "Ny Æra" i Letland har vi haft at gøre med protestpartier, der primært har rettet deres kritik mod de bestående partier og den udbredte korrupsion og "bad governance" i egne lande, mens kritikken mod EU har været behersket og i hvert fald ikke udslagsgivende i forbindelse med selve oprettelsen af partierne. Flere af de nævnte protestpartier, indtil videre "Ny Æra" og "Res Publica" blev endda regeringsbærende. Det ungarske yderparti MIEP har anlagt en klar og hård euroskeptisk linie, men EU-modstanden er her blot én side af partiets generelt xenofobiske profil, der har antisemitiske træk og mest har været forbundet med spørgsmålet om Ungarns grænser og mindretallene i nabostaterne.

Det slovakiske "Bevægelsen for et Demokratisk Slovakiet" (HZDS, i dag LS HZDS) hører til de partier, der i ord har bekendt sig til europæisering og europæisk integration, men i praksis har handlet

---

¹² SEI, Working Paper no. 46, se litteraturlisten.

ganske anderledes. Hensynet til ”hjemmefronten”, at sikre sig flest mulige stemmer, har i praksis vejet tungere end hensynet til EU. Efter de oven for nævnte inddelinger, må partiets euroskepticisme derfor betegnes som *praksisrelateret*. I programerklæringer, fx i udtalelser fra kongressen i 2000 og under valgkampen i 2002, har været skrevet i positive vendinger om et forenet Europa, der garanterer frihedsrettigheder, sikrer freden og sikkerheden, garanterer grænsernes ukrænkelighed og territorial integritet, sikrer økonomisk vækst og beskyttelse af miljøet. Som tydeligt ses, er billedet af EU ”farvet” og omskabt ud fra den hjemlige politiske dagsorden. Bevægelsen for et Demokratisk Slovakiet (HZDS) er i det hele taget et godt eksempel på et politisk parti, der er svært at placere på den politiske højre-venstreskala, også antagelsen om, at blød euroskepticisme er mere udbredt end hård, kan bekræftes for Slovakiets vedkommende. Men den har som sagt mest været praksis-baseret. Et andet euroskeptisk parti i Slovakiet, Den Kristelig Demokratiske Bevægelse (KDH) argumenteret ad de mere kendte baner med understregning af national suverænitets og betydningen af etiske og kristne værdier, ligesom partiet har været imod slovakisk militært engagement i Irak.

Euroskepticismen kan ikke siges at være steget jo nærmere Slovakiet kom medlemskabet, det største problem har været mangel på debat og ligestyldighed. Ikke engang protestpartier som ”Smer” (”Retning”) kan siges at have haft EU-modstand som deres kardinalpunkt, for polariseringen er snarere et produkt af de skarpe modsætninger på personplanet og behændig udnyttelse af den økonomiske og sociale utilfredshed i befolkningen. Den før nævnte tese om, at højre-venstreskalaen ikke har større betydning for omfanget og styrken i EU-skeptiske holdninger passer kort sagt ganske godt for Slovakiet.

Et andet eksempel på, at det kan være svært at afgrænse ”eurorealisme” og ”blød” euroskepticisme, finder vi i det ungarske parti *FIDESZ*, der havde regeringsmagten i Ungarn i 1998-2002. Op til valget og ikke mindst i opposition efter valget har partiets leder gentagne gange udtrykt synspunkter, der er udlagt som ”euroskeptiske”. Før folkeafstemningen om medlemskabet erklærede han således, at Ungarn i princippet godt kunne stå uden for EU, en udtalelse der blev kraftigt imødegået af Socialistpartiets Peter Medgyessy, og efter 2002 valget gjorde han sig flere gange utvetydigt til talsmand for nationalstaternes Europa og stillede spørgsmål ved, om EU overhovedet havde brug for en ny forfatning. Også hans støtte til kravene fra tyske eksilorganisationer om nyvurdering af Benes-dekreterne, der lige efter krigen var grundlaget for uddrivelsen af det sudeter-tyske mindretal, vakte en del opsigt, ganske som ”status-lovene” der giver ungarere bosiddende i nabolandene særlige rettigheder i Ungarn, fx på arbejdsmarkedet. Vi kan således hos *FIDESZ* se *tendenser* til blød praksis-baseret ”semi”-euroskepticisme, som dog ganske som for Slovakiet mest er nært forbundet med den indenrigspolitiske dagsorden. I taler til europæiske forsamlinger, dvs. uden for Ungarn, var tonen hos *FIDESZ*-lederen Viktor Orban modsat mere ”europæisk”.

Om handlinger og udtalelser i forhold til nabostater skal udlægges som interessebaseret ”euroskeptiske”, eller blot som ”normal” varetagelse af nationale interesser og som led i det interne politiske spil, afhænger i sidste ende af den nærmere afgrænsning af normal ”national interessevaretagelse” over for ”blød” euroskepticisme. Grænsen er flydende, men dog ikke umulig at trække. Egentlige forbehold over for EU som projekt kan ikke siges at have gjort sig gældende i tilfældet *FIDESZ*. EU-kritikken har mest været et led i det indenrigspolitiske spil. Kort sagt, i tilfældet med *FIDESZ* har vi ikke at gøre med blød euroskepticisme, snarere national interessevaretagelse dikteret af indenrigspolitiske forhold og som sagt uden kritik af selve det europæiske projekt. EU-spørgsmålet har som sagt været et ”valens-issue” i Ungarn, for der er ikke, bortset fra hos det yderliggående højreparti MIEP, nogen af de politiske partier, der for alvor har stillet spørgsmål ved selve medlemskabet, kun ved regeringers evne til at forhandle godt nok og forsvare nationale interesser. De *tendenser* til euroskepticisme, som vi har set (hos MIEP og *FIDESZ*), og som mest går på en støtte til det intergovernmentale princip, har været mest iøjnefaldende på højrefløjen (MIEP, til dels *FIDESZ*), og må således i modsætning til Slovakiet siges at følge en højre-venstreskala.

National identitet, europæisering og euroskepticisme i de enkelte lande

Den partibaserede euroskepticisme er forbundet med de dominerende holdninger og diskurser i samfundet som helhed. For Tysklands og Frankrigs indbyrdes forhold har "otherness" og "Europa" meget været forbundet med de to staters indbyrdes krige, hvilket kom til at præge partiernes Europa-politik. I de nye demokratier i øst er under "vi" og "de andre" ofte blevet henvist til både den kommunistiske eller før-kommunistiske fortid, staten Sovjetunionen eller Rusland og til bestemte "fjendtligt" indstillede eller nabostater, for Ungarns vedkommende til nabostaterne Slovakiet og Rumænien, for tjekkerne i høj grad Tyskland og Slovakiet. Serberne har med stolthed henvist til deres modstand mod tyrkerne i forsvaret for at beholde Kosovo under Serbien, rumænerne til den dakiske fortid og det latinske alfabet. For slovenerne har frem for alt den jugoslaviske fortid udgjort det negative "andet". Indtil nu har slovenerne ikke kastet skylden for deres problemer på hjemmefronten over på Bruxelles, sådan som de før kastede skylden på Beograd. Euroskepticismen har bl.a. derfor indtil nu været begrænset. Problemet for Slovenien har været størst i forholdet til nabolandet Italien, der i en periode i 1990erne blokerede EU's forhandlinger med Slovenien grundet restitutionsspørgsmål og spørgsmålet om udenlandske (italienske) jordopkøb i Slovenien. I denne konflikt blev EU mest betragtet som en beskytter og mægler.

"Vi contra "Dem"	Udtrykker konfrontationen mellem de kommunistiske myndigheder og oppositionen i perioden før og især lige op til 1989, men distinktionen Vi-Dem er i en eller anden grad blevet fastfrosset fx under konfrontationerne mellem "post-kommunistiske" og konservative-katolske partier efter 1989
"Jeg"	Udtrykker en fremherskende tendens lige omkring og efter de gamle systemers undergang, en periode præget af stor usikkerhed, hvor såvel eliter som "almindelige mennesker" handlede ud fra kortsigtede overlevelsesstrategier, og de langsigtede spilleregler ikke havde rodfæstet sig
"Os selv"	Udtryk, der dækker over skærpelsen af modsætningerne i samfundet efter de gamle systemers fald <i>inden for</i> de anti-kommunistiske grupper, eksempelvis "krigene i toppen" inden for Solidaritet og andre bevægelsespartier
"Jeg-Vi"	Med overgangen til mere "normal politik" får de politiske identiteter mere fast form og forbindes i højere grad med gruppeinteresser. Post-kommunistiske interesseorganisationer ser dagens lys og får større betydning
"jeg selv" - "de andre"	Egoistisk kortsigtet tænkning med fokus på egne interesser og uden strategisk tænkning og politisk deltagelse. Udtryk for generel mangel på tillid til andre og lav "human capital" hos borgerne. Vil kunne skabe grobund for folkelig euroskepticisme og xenofobiske yderliggående partier

Figur 3: Post-kommunistiske identiteter

I lande som Slovakiet og de baltiske lande var identitet meget forbundet med omstændighederne omkring selvstændigheden og udfyldelsen af det diskursive tomrum, der fulgte med kommunismens fald. Integrationsdilemmaet har ikke spillet den store rolle i Slovakiet, snarere frygten for at blive holdt uden for og være isoleret i forhold til andre ansøgerlande. Territorial integritet og grænsernes ukrænkelighed har været prioriteret højt på grund af frygt for ungarsk "revanchisme", men de nævnte emner er som bekendt ikke iøjnefaldende i EU-traktater og topmødeerklæringer.

Forskelle på eliteplan og vælgerplan har ikke været en vigtig faktor i Slovakiet, snarest ligegyldigheden og manglen på offentlig debat om EU-spørgsmål. Heller ikke tesen om, at nyligt uafhængige stater er mere euroskeptiske, kan bekræftes. Slovakiet blev først selvstændigt i 1993, men har kæmpet ihærdigt for at få brudt isolationen under Meciar's styre og hurtigst muligt nå op til de andre ansøgerlande.

Mange stater måtte gribe tilbage til den før-kommunistiske periode for at søge national identitet. Følelsesmæssig tilknytning til fædrelandet, forsvar for de ungarske mindretals rettigheder og dyb respekt for de nationale symboler har været betragtet som vigtige for at kunne kalde sig selv en "sand ungare" (Kiss, 2001). Ungarn hævder selv altid at have været en del af Vesten og et bolværk imod fremmede indtrængende kulturer, kun midlertidigt afskåret herfra under det kommunistiske styre.

Men Ungarn har som sagt et problem med at acceptere de eksisterende landegrænser. Tidligere ministerpræsident Jozef Antall erklærede lige ud "Trianon"¹³ som en tragedie for det ungarske folk og sig selv som åndelig leder også for ungarene bosiddende i nabolandene. Under Viktor Orban blev linien fulgt op med de kontroversielle "statslove", der skal give ungarene bosiddende i andre lande særlige rettigheder i Ungarn selv. Mange ungarene så tilbagevenden til Europa og optagelsen i EU som løsningen på Trianon-problemet takket være nedbrydningen af eksisterende fysiske, mentale grænser og økonomiske "mure", sådan som europæisk integration jo har som sit erklærede mål.

Nærmere om national identitet, europæisering og euroskepticisme i Polen

Polen er det største og også mest "komplicerede" blandt de nye EU-lande. På flere måder ligner Polen de "gamle" EU-lande. Dette er blevet udtrykt i den efterhånden så berømte sætning, at "polakkerne er stædige som spanierne, arrogante som franskmændene og euroskeptiske som englænderne". For polakkerne har også den gamle "bolværkstese" med forsvaret af kristendommen mod "fremmed" indtrængning, stadig betydning, i hvert fald på symbolplanet, hvilket vi blev vidner til i 2003 i forbindelse med EU-Konventets forhandlinger om EU's nye forfatningstraktat, hvor polakkerne som bekendt pressede hårdt på for at få henvisninger til Europas kristne arv med i præambelen.

Problemet er, at Polen adskiller sig fra de nye EU-lande ikke alene i størrelse, men også i holdninger til "Europa" og "europæisering" og ikke mindst i *måden* at forhandle på. "Instinktivt" betragtes polakkerne som intergovernmentalister, dvs. tilhængere af mellemstatsligt samarbejde, som gaullister eller englændere tilhængere af mellemstatsligt samarbejde og et "fædrelandenes Europa" uden en føderal udvikling som ønsket af de "eurobegeistrede", som trods alt også findes i Polen. Intergovernmentalisme er ledsaget af et ønske om fortsat tætte bånd på tværs af Atlanten, dvs. vi også finder en pæn portion af atlantisk baseret euroskepticisme (jævnfør de forskellige klassifikationer af euroskepticisme angivet oven for).

Den nationale identitet har siden 1980 været påvirket af fagforeningen Solidaritet, der ikke alene har været en fagforening i traditionel forstand, men mindst i lige så høj grad en patriotisk bevægelse for befrielse af Polen fra kommunistisk styre. Efter 1989 overtog Solidaritet regeringsansvaret og kom som politisk parti i regering til at bestemme Polens vej "tilbage til Europa". Ideologisk satsede Solidaritet på Europa, men tilsat nationale strenge og i den økonomiske og sociale praksis langt fra altid i overensstemmelse med kravene, der stilles fra EU-side. Solidaritet kom dog modsat Bevægelsen for et Demokratisk Slovakiet (HZDS) i Slovakiet aldrig for alvor på konfrontationskurs med EU, vel nok meget fordi Solidaritet i Vesten var indbegrebet af den folkelige modstand mod det gamle system.

Tesen om et solidarisk EU (penge til Polen), bestående af stærke nationalstater og med tætte transatlantiske bånd og fortsat amerikansk militær tilstedeværelse i Europa, har ikke desto mindre til stadighed haft stærk tilslutning i Polen. De politiske partier er tilsyneladende nået frem til den erkendelse, at vejen til vælgersucces er at give vælgerne indtryk af at være ihærdige i forsvaret af polske nationale interesser.

Støtten til EU-medlemskabet har klart et *institutionelt* aspekt. Stærke europæiske institutioner vil i mange vælgeres øjne kunne kompensere for den lave tilslutning i den polske befolkning til de nationale polske institutioner, herunder regeringen og parlamentet.¹⁴ Som ses i figur 4, udtrykker det store flertal

¹³ Med Trianon-traktaten I 1920 måtte Ungarn afstå store områder, frem for alt Transsylvanien og Slovakiet.

¹⁴ Se fx Marek A. Cichocki, "Federalism bez panstwa", *Rzeczpospolita* 22.2. 2002. Også kommentatoren i polsk presse Klaus Bachmann har flere gange slået på, at netop stærke føderale organer i EU vil kunne sikre et land som Polen betydelige politiske fordele, fx i *Rzeczpospolita* 4.1. 2002, "Gdzie sa polscy federalisci?".

af polakker i hvert fald langt større tillid til EU's institutioner end til de nationale polske. Kun præsidentinstitutionen synes at holde skansen. Den lave tillid til de nationale institutioner er generelt for de nye EU-lande, men mest ekstrem i Polen.¹⁵ Polen befinder sig i holdninger til de nationale institutioner tættere på en "italienisering" end på en "skandinavisering", for også i Italien ses EU-institutioner som mere pålidelige end de nationale. Med andre ord, vil stærke europæiske institutioner kunne kompensere for svage nationale. I de skandinaviske lande udspringer euroskepticismen modsat i Polen og Italien i en vis udtrækning af en *højere* vurdering af de nationale institutioner i forhold til EU's institutioner. Europæiske institutioner vil for mange østeuropæere bedre kunne sikre den nødvendige modernisering og "catching up" i forhold til Vesten. Den polske euroskepticisme er snarest identitet-baseret, i mindre grad institutionel, er forbundet med integrationsdilemmaet og "instinktiv" støtte til det intergovernmentale princip, men EU-modstand eller euroskepsis i Polen kan også være policy-relateret eller bunde i ønsker om bedre varetagelse af nationale polske interesser under forhandlinger med EU. Den "cleavage"-baserede euroskepticisme kommer frem for alt til udtryk i den forholdsvis stærke modstand mod EU i landdistrikterne.

Det var på forhånd frygtet, at EU-folkeafstemningen ville udvikle sig til en afstemning for eller imod de transformationer, som Polen havde gennemgået siden 1989, hvor de sociale tabere ville overføre deres frustrationer på EU og bringe medlemskabet i fare. Så slemt gik det som bekendt ikke. Selv blandt de polske bønder var der et ja-flertal, om end ikke et stort. Meningsmålinger siden København-topmødet i december 2002 har ikke ændret ved, at flertallet af polakker fortsat støtter selve medlemskabet, men det samme flertal mener, at Polen ikke er tilstrækkeligt forberedt.

Som bekendt voldte Polen store problemer under EU-topmødet i december 2002, og allerede et år efter, under topmødet i Rom, nedlagde Polen sammen med Spanien "veto" over for forslaget til ny forfatningstraktat for EU under mottoet "for Nice eller død", en sætning der formuleret fra det polske parlaments talerstol af Jan Rokita fra det liberale Borgerplatformen (PO) og sandsynlig ny ministerpræsident efter næste valg, som et forsvar for de gunstige stemmevægte, der var aftalt under Nice-topmødet i december 2000, og som først og fremmest Tyskland ønskede ændret til egen fordel.

Polen og det nye Europa har været genstand for megen intern debat i Polen selv, dog mest blandt politiske ledere og veluddannede. *Bronislaw Gemerek*, tidligere polsk udenrigsminister og medlem af den tænketank, som Belgiens ministerpræsident Guy Verhofstadt nedsatte som forberedelse til Konventet formulerede problemet på den måde, at medlemskabet af EU efter 50 års deling og kold krig i Europa simpelt hen er et "must" for Polen. Men mange polakker, siger han, har følt, at EU i virkeligheden ikke ønsker Polen som medlem, med andre ord, den EU-skepsis, der er, har været det vi betegnede som "erfaringsbaseret". Så EU bør netop her udvise større forståelse og hensyntagen til de nye EU-lande. Han henviser til de negative erfaringer fra optagelsesforhandlingerne, og fortsætter:

"I don't think that one can exclude from politics the social psychology as a factor. It wouldn't be good to accept candidate countries after, I would say a depressive process of negotiation which will leave the public of these countries feeling humiliated" ..... Continuing passivity within the European Union, the passivity of its citizens towards European politics would have a disastrous effect".

Kilde: "Radio Netherlands", 14. december 2001, www.rnw.nl

I det parlament, der blev valgt i 2001, fik EU-skeptiske partier en betragtelig repræsentation. Det nye katolske fundamentalistiske parti *Ligaen af Polske Familier* (LPR) og den populistiske landbrugsbevægelse "Selvforsvar" ("Samoobrona"), ledet af Andrzej Lepper kom således under valgkampen i 2001 med hårde euroskeptiske erklæringer, og kritikken er på ingen måde forstummet efter valget. "Selvforsvar"

---

¹⁵ Se herom i Eurobarometer for de nye EU lande fra februar 2004.

(SamooBrona) kan siges at have udtrykt en ekstrem policy baseret euroskepticisme, mens Ligaen's kritik kan siges at være hård og frem for alt identitetsbaseret. Euroskepticismen har således for Polens vedkommende i høj grad været udtrykt gennem "outsiderpartier" (jævnfør oven for nævnte tese). Modsat Ligaen af Polske Familier (LPR), hvis EU-modstand som sagt er "hård" og "identitetsbaseret", er "Selvforsvar" i princippet ikke imod EU-medlemskabet, men imod de optagelsesvilkår, der er givet.

Et tredje af de nye partier, *Ret og Retfærdighedspartiet* (PiS) har principielt støttet EU-medlemskabet, men forholdt sig kritisk over for Konventets forslag til forfatningstraktat, krævet folkeafstemning herom og talt stærkt for nationalstaternes Europa. Først erklærede partiet et nej til polsk EU-medlemskab op til folkeafstemningen, men kort tid før afstemningen blev nej'et omstødt og ændret til et ja. Det liberale *Borgerplatformen* (PO) er mere "EU-venligt", men har forlangt et bedre forsvar for polske interesser under forhandlingerne om fx forfatningstraktaten. *Bondepartiet PSL* har været splittet i EU-spørgsmålet. Flertallet har hældt mod et tøvende "ja, men", og den modstand, der er kommet mest frem i lyset, har været knyttet decideret til landbrugsspørgsmål og således været policy-relateret. De regerende partier SLD og Arbejdets Union (UP) kan ikke siges at rumme egentlige euroskeptiske fraktioner internt, men regeringens generelt svage stilling i parlamentet gjorde regeringspartierne modtagelige for "afpresning" ("blackmailing") fra oppositionen, og euroskepsis var også ganske udbredt blandt de to venstrefløjspartiers kernevælgere.¹⁶

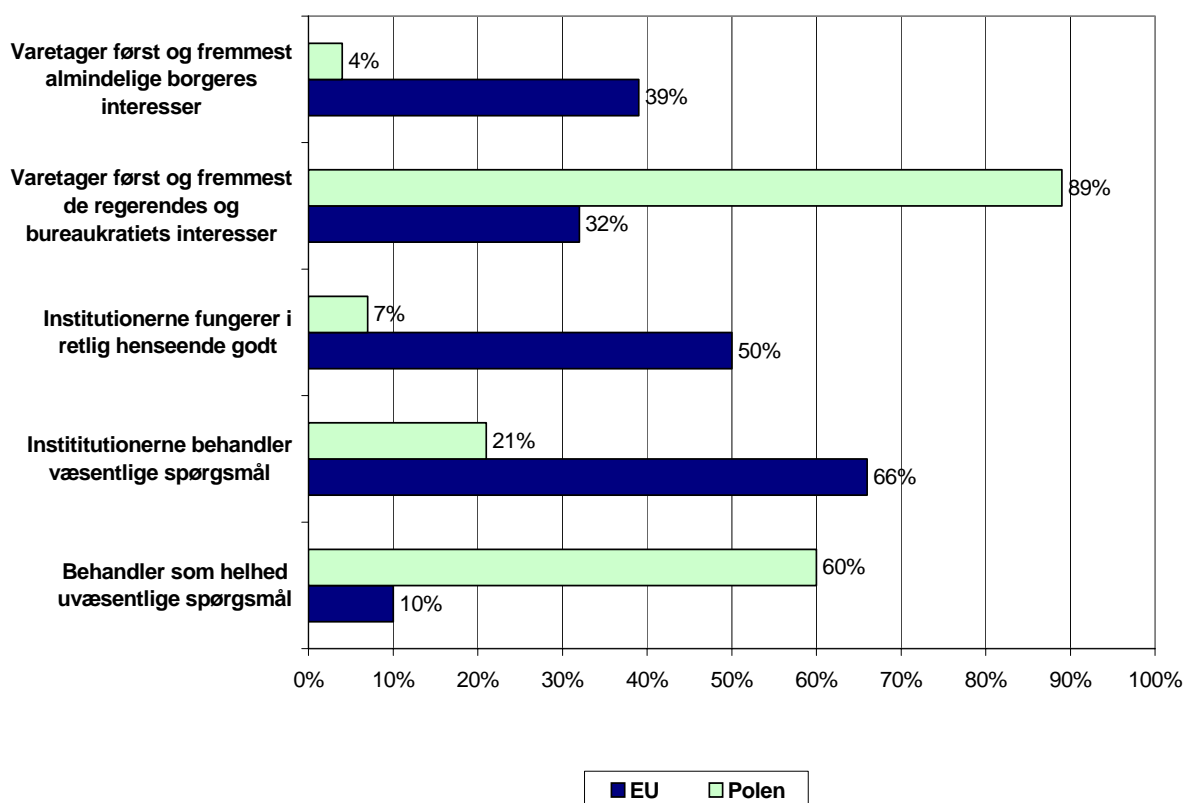
Afpresningen fra oppositions side – og styrken i modstanden – blev klart større i slutfasen af optagelsesforhandlingerne. Holdningerne hos partierne har i Polen ganske godt afspejlet holdningerne i befolkningen, der har ønsket en hård forhandlingslinje. Eller rettere synes partierne i høj grad at have rette deres politik ind efter befolkningens holdninger, der typisk har givet et ja til medlemskab, men som sagt forudsat, at der kæmpes for varetagelse af nationale interesser, og at Polen er bedre forberedt på medlemskabet. Mange polakker reagerede derudover negativt på de mange "handelskrige" med EU og kritik af mangelfuld efterlevelse af EU's København-kriterier som formuleret i status-rapporterne fra EU-Kommissionen (erfaringsbaseret euroskepticisme). Modstanden mod EU-medlemskabet er svinget meget, den steg frem til 1999, men kan ikke siges at have været stigende i den sidste periode op til folkeafstemningen og før selve medlemskabet i 2004.

Den katolske kirkeledelse har siden slutningen af 1990 aktivt støttet Polens optagelse i EU og søgt at udviske indtrykket, der råder hos mange, at de etiske værdier, den kristne tradition og polsk patriotisme med vægten på nationens lidelser og martyr-dyrkelse, som hyldes af kirken, ikke kan forenes med positive holdninger til europæisk integration. Op til EU-parlamentsvalget i juni har den katolske kirkeledelse da også planlagt et større vælgerfremstød. Men kirkens top er oppe mod de antisemitiske og anti-tyske tendenser i den national-demokratiske tradition, betegnet "Endecja", og ikke mindst de fundamentalistiske og xenofobiske messianske katolske budskaber, der kommer nede fra i kirken, og som sendes ud til befolkningen fra eksempelvis den katolske radiosender "Radio Mariya".

Svar på det overordnede spørgsmål: Hvordan vurderer du henholdsvis egne statslige institutioner og EU's institutioner?

---

¹⁶ En god oversigt over partiernes holdninger i fx *Trybuna* 10.4. 2002, "Wyboista droga do Europy".

Kilde: Det polske dagblad "Gazeta Wyborcza" 4. august 2003 i samarbejde med meningsmålingsinstituttet CBOS.

Figur 4: Graden af tillid og mistillid til nationale institutioner og EU-institutioner i Polen

Som bekendt har Polens adfærd under forhandlingerne om optagelse og i tiden efter deres afslutning vakt en del opmærksomhed. Reaktionen på forhandlingssammenbruddet i Rom om den ny forfatningstraktat var skarpe, om end konklusionerne ikke altid entydige. Fra fransk og tysk regeringsside blev umiddelbart lagt op til et forstærket samarbejde mellem de "gamle" EU-lande. Også reaktionerne i pressen var undertiden skarpe. Det tyske *Süddeutsche Zeitung* lagde ikke fingre imellem og erklærede lige ud, at Polens insisteren på stemmевægtene fra Nice viser, at den polske regering ikke forstår, at selve dette at opgive suverænitet er hemmeligheden bag Europas og EU's succes, og advarer derefter om, at slutresultatet kan blive etablering af et "kerne-Europa" med Tyskland og Frankrig som omdrejningspunkt. Andre, som *Frankfurter Allgemeine Zeitung* var knap så hård i kritikken og gav til kende, at sammenbruddet i Rom er udtryk for, at et EU med 25 medlemmer eller mere gør yderligere "deepening" af integrationen til en umulighed. Det franske *Liberation* mente, at den fransk-tyske motor har mistet sin tidligere kraft, og at euroskeptikerne og anti-europæerne kan få mere vind i sejlene.¹⁷

I Polen selv var der som sagt ikke tvivl. Det gjaldt om at "stå fast". I forhold til parlamentet, Sejmen fik den ellers så trængte ministerpræsident Leszek Miller ingen problemer med at få tilslutning til en hård forhandlingslinje. I en udenrigspolitisk debat i parlamentet i januar 2004 erklærede udenrigsminister Włodzimierz Cimoszewicz, Polen "står så stærkt som nogensinde".¹⁸ Udenrigsministeren erklærede

¹⁷ En oversigt i *BBC News* 15. december, 2003, www.bbc.co.uk

også, at de mest centrale udenrigspolitiske målsætninger, at sikre statens suverænitet, normalisere forholdet til nabostaterne, udvikle regionalt samarbejde, garantere landets sikkerhed gennem medlemskab af NATO samt sikre større udvikling og velstand gennem medlemskabet af EU, var opfyldt. Fra polsk side lægges stor vægt på hurtigst muligt at få Ukraine koblet til EU, sådan at Polen ikke længere udgør EU's "frontliniestat" mod øst. De nævnte mål er dog ikke nødvendigvis konsistente set i forhold til EU-medlemskabet, for EU-integration har som bekendt ikke som mål at styrke statens suverænitet og sikre staterne stor økonomisk støtte fra EU-kassen.

Kun de to populistiske partier, bondebevægelsen "Selvforsvar" ("Samoobrona") og Ligaen af Polske Familier (LPR) fremsatte kritik af regeringens udenrigspolitik, men ud fra at linien var for EU-venlig. Nok så vigtigt for Leszek Miller blev den hårde forhandlingslinje bakket op af den liberale Borgerplatformen (PO) og det mere euroskeptiske Ret og Retfærdighedsparti (PiS). Intet peger derfor i retning af en mere selvbegrænsende linie i forhold til EU fra polsk side efter et kommende regeringsskifte, tværtimod. Den hårde forhandlingslinje har ikke blot støtte blandt katolske højre-traditionalister, men også blandt liberalt indstillede, indbefattet chefredaktøren for det indflydelsesrige dagblad "Gazeta Wyborcza", Adam Michnik, hvis kritik af EU meget er møntet på Tyskland og Frankrig og derudover meget "atlantisk" og "britisk", men trods alt kan kritikken ikke betegnes som euroskeptisk.

De to oppositionspartier i parlamentet, Borgerplatformen (PO) og Ret og Retfærdighedspartiet (PiS), har understreget deres hårde linie også ved at modsætte sig udnævnelsen af Danuta Hübner, Europa-minister i Millers regering, til Polens første EU-kommissær med den begrundelse, at hun er for "blød" i forhold til EU-systemet og mere tjener Frankrigs og Tysklands interesser end Polens. Det er sagt, at da Prodi stillede forslag om flere kvindelige kommissærer, havde han ikke mindst Danuta Hübner i tankerne.¹⁹ Alternativet til at vælge Hübner er den mere hårdtslående Jacek Saryusz-Wolski, der er medlem af det liberale Borgerplatformen (PO), der i foråret 2004 så ud til at være største enkeltparti med udsigt til at få det største antal mandater valgt til Europaparlamentet. Blød og især hård euroskepticisme har stort set kun været forbeholdt de to yderpartier "Selvforsvar" (Samoobrona) og Ligaen af Polske Familier (LPR). De regeringsbærende partier har fastholdt en politik, der støtter EU-medlemskabet, men med vægt på høj udenrigspolitisk aktivisme og national interessevaretagelse, som sagt uden at erklæres "euroskeptiske", med mindre stort set al kritik udlægges "euroskeptisk".

Deltagelsen på USA's side i krigen i Irak, valget af amerikanske F-16 fly i "århundredets våbenhandel" og "vetoet" på topmødet har skabt stor selvtilid i det udenrigspolitiske establishment. Denne kan næppe siges at være "euroskeptisk", men bestemt heller ikke gunstig for udvikling af en selvstændig europæisk profil. Frankrigs og Tysklands forståelse for de russiske synspunkter i forhold til Kaliningrad-enklaven vakte en del harme og styrkede den "policy"-baserede euroskepticisme. Heller ikke aftalen mellem EU og Rusland i april 2004 bekom polakkerne (og balterne) vel. Det skal for god ordens skyld nævnes, at det gode forhold til USA fik alvorlige ridser i lakken på grund af tabet store af ordrer på militært udstyr til Irak til amerikanske firmaer under en udbudsrunde og den amerikanske visum-politik, som den polske regering ønskede lempet i forhold til "venligsindede" stater, sådan at visum-politikken over for Polen i det mindste blev den samme som i forhold til Tyskland og Frankrig. Polen har også ønsket finansielle lettelser og bedre materiel til landets besættelsesstyrke i Irak.

Tabet af adskillige menneskeliv i Irak har bestemt ikke højnet ønsket om at fortsætte i Irak. Målet er nu helt tydeligt regeringens politik at få NATO til at overtage Polens opgaver i Irak og få normaliseret forholdet til de stærkeste EU-lande, frem for alt Frankrig og Tyskland. Det kan på sigt bevæge Polen noget bort fra den indtil nu meget stærke atlantiske linie, om end koblingen til USA og amerikansk tilstedeværelse i Europa sikkert fortsat vil blive betragtet som den bedste garanti for hård sikkerhed og sikkerhed for ikke engang i fremtiden at blive underlagt tysk, fransk og russisk dominans.

¹⁸ *Gazeta Wyborcza* 22.1. 2004, side 8, "Rzeczpospolita silna jak nigdy", referat fra den udenrigspolitiske debat i Sejmen.

¹⁹ Omtalt fx i Cezary Gmyz, "Praktyczna pani, Danuta Hübner bedzie najlepszym komisarym Unii Europejskiej- dla Francji i Niemiec", *Wprost*, 31.12. 2003.

Den førømtalte polske udenrigspolitiske "aktivisme" har aktiveret det omtalte integrationsdilemma, men på en helt særlig måde. Følgen kan blive mere politisk isolation, som yderligere kan skærpe frygten for at blive "holdt uden for". Gentagne gange er udtalt frygt ikke alene for en fransk-tysk dominans, men måske endnu mere for en "Berlin-trekant", et "intergovernmental directoire" omkring de tre største EU-lande Frankrig, Tyskland og England, som vil kunne strække sig ud over det forsvars- og sikkerhedspolitiske og i sidste ende bringe Polens indtil nu ret tætte relationer til England i spørgsmålet om eksempelvis Irak og, frem for alt, forsvaret for Nice-traktaten i fare.²⁰ På en konference, der fandt sted i præsidentpaladset i februar 2004, blev diskuteret, hvordan Polen kunne komme ud af dilemmaerne og dødvandet i EU-forholdet. Meget nyt kom ikke for dagen, men den tidligere ministerpræsident Tadeusz Mazowiecki talte for at fastholde forvaret for Nice, men "ikke dø for Nice" sådan som i den hidtidigt førte politik. Med vedtagelsen af de nye stemmeregler må Polen i hvert fald indstille sig på et "liv efter døden". Samarbejdet med Tyskland og Frankrig er iflg. Mazowiecki vigtigt for Polen. Faren er en marginalisering af Polen i EU. Et nyt slagord blev præsenteret under den nævnte konference: "For et stærkt Polen i et stærkt EU", hvordan dette så skal nærmere fortolkes.²¹

Der er da også blevet rejst en del kritik af den officielle "semi-skeptiske" og aktivistiske EU-linie, fx i et brev i oktober 2003 fra 2000 polske borgere, som anbefalede at sige ja til konventets udkast til forfatningstraktat. Kritik er også fremkommet fra de to tidligere udenrigsministre Andrzej Olechowski og Dariusz Rosati, der begge har støttet Konventets forslag og derudover frygtet polsk "enegang" og politisk isolation i EU. Begge ser med bekymring på den polske "aktivisme" og de "eksotiske" politiske alliancer med Spanien i stedet for at søge støtte i Weimar-trekanten eller inden for kredsen af Visegrad-landene.²² *Mateusz Stachura* peger på, at der er en uovervindelig modsætning mellem på den ene side at afvise at give de store nettobidragydere i EU større stemmevægte og på den anden side kræve flere penge fra EU's kasse, og ligeledes en modsætning mellem at forlange et "solidarisk" EU med store pengeoverførsler og samtidig afvise videre integration.²³ Måske utilsigtet, men Polen fremstår som et køligt kalkulerende kassetænkende og euroskeptisk land. Der forestår derfor en stor opgave med at få billedet af Polen ændret i det øvrige EU.

Sloganet om "Nice eller død" og debatten om Konventets forslag til forfatningstraktat har ikke, siger en anden af kritikerne *Marek Ostrowski*, udtrykt Polens ønsker til fremtidens Europa, men tværtimod bragt gamle "historiske sår, nationale fobi og stereotyper" op over overfladen. Følgen vil, siger *Slawomir Sierakowski*, der er chefredaktør for *Krytyka Polityczna*, blive en yderligere marginalisering af Polen og et "multispeed"-Europa ledet af Frankrig og Tyskland (og måske England).²⁴ Som antydnet, synes den polske regering at være blevet mere lydhør over for disse indvendinger.

Præsident Aleksander Kwasniewski forsøgte at balancere imellem euroskepticisme, den nationale aktivisme og nødvendig selvbeholdning i forhold til EU. I en kommentar til sammenbruddet i Rom erklærede han til polsk radio åbent og ærligt, at Polen har holdt fast i Nice-traktaten, fordi det frygter de stærkestes dominans, hvor han naturligvis tænkte på Frankrig og Tyskland. Tyskland, fortsatte han, ønsker at ændre Nice-traktaten, fordi det på sigt ikke kan regne med at arbejde tæt sammen med Frankrig, Storbritannien, Polen og måske endda Frankrig. Kort sagt, problemet bunder mest i for stor *mistilid*.²⁵ Europa er ikke blot blevet bange for USA, men også for *sig selv*. Polakkerne frygter tyskere, der

²⁰ Denne problematik berøres fx i *Gazeta Wyborcza* den 4.2. s. 11, "Trójkąt berliński?".

²¹ Nyhedsbureauet PAP, 18.2. 2004.

²² Se fx Andrzej Olechowski, "Polska w pulpce", *Gazeta Wyborcza* 13.12. 2003 og hans kommentar til debatten i parlamentet i samme dagblad 22.1. 2004:8.

²³ Mateusz Stachura, "Z zachodniego na nasze", *Gazeta Wyborcza* 10.2. 2004:16.

²⁴ Inassa Kim, "Poland Continues to Muse over the EU Constitution Impasse", www.tol.cz 22.1. 2004.

rejses krav om erstatning på grund af uddrivelsen for 60 år siden og kræver til gengæld selv mere i erstatning på grund af besættelsen under anden verdenskrig. Kravet herom blev endda rejst i forbindelse med en debat i parlamentet i efteråret 2004. Udgangen blev foreløbigt nedsættelse af en fælles ekspertkommission og med en formodentlig en "nulløsning" hvad angår erstatningskrav. Med regeringsskiftet i Spanien efter valget i marts 2004 mistede Polen en vigtig allieret både i Irak-sagen og spørgsmålet om EU-forfatningen. Til gengæld rykkede et forlig om forfatningstraktaten rykkede som følge heraf nærmere.

Nærmere om national identitet, europæisering og euroskepticisme i Tjekkiet

Tjekkerne omdefinerede hurtigt efter 1989 holdningerne til demokrati, religion og historien efter årtier med hård kommunistisk ensretning, alt sammen noget som der nu kunne stilles spørgsmål til og som var i konstant bevægelse. Selvkritik har ikke manglet, for det har ikke været moralske sejre og heltedige opstande, det er snarere evnen til at *overleve* tre hundrede år under det habsburgske imperium, seks år under nazistisk besættelse og 43 år under ortodoks kommunisme, der har sat sig de dybe spor på identitetsplanet. Mange tjekker føler, at deres nationale identitet gennem historien er blevet "givet" udefra, påtvunget af fremmede magter. Tesen om, at euroskepticismen er størst i nye stater kan således ikke bekræftes for Tjekkiets vedkommende, for Tjekkiet er ikke et "historieløst" land. Heller ikke tesen om, at modstanden vokser, jo tættere på at medlemskabet er en realitet, kan bekræftes fuldt ud. I Tjekkiets og også i Polens tilfælde var modstanden størst sidst i 1990'erne, i hvert fald var den på det tidspunkt klart over niveauet i folkeafstemningerne fem år senere.

Der er blevet talt meget om tjekernes følelse af "lidethed" ("littleness") og om det "lille tjekiske menneske" ("maly český clovek"), begge dele så rørende beskrevet i historien om den gode soldat Svejik. Dertil kommer mere problematisk, tilbøjeligheden hos for mange til stiltiende og åbent samarbejde med besættelsesmagterne, hælde til de letteste løsninger, søge indre eksil, støtte sig til en god portion opportunisme i søgen efter den bedste og letteste måde at overleve på og så dette at tro på "ingenting". Disse negative egenskaber har været mere iøjnefaldende end den heroisme, de opstande og den aktive modstand, som især polakker og ungarere har praktiseret og også føler sig så stolte over (Drulák, 2001:24-25, 30, Holý, 1996:130). I den mere positive forstand opfatter tjekiske intellektuelle deres land som demokratisk, civiliseret og kulturelt, beliggende på korsvejen mellem Vest- og Øst-Europa, og med det at tilhøre den vestlige civilisation som den "normale orden". De mange brud med denne normale orden er udlagt som det "unormale", det negative "andet" ("the otherness") for de fleste borgere.

Modsat tjekkerne er *slovakkerne* med en vis ret blevet kaldt et "historieløst" folk. Der er ganske vist hos slovakkerne henvisninger til det Stormähriske Rige i 800-tallet og missionærerne St. Cyril og St. Metodius og indførelsen af kristendommen og til den nationale vækkelse i 1800-tallet, men listen er begrænset. For slovakkerne har det således mere drejet sig om et "going to Europe" end et "back to" Europa. Modsat slår tjekkerne på "back to" det Europa, som de mener, de altid har hørt til, men kunstigt afskåret fra det habsburgske styre og frem for alt under den nazistiske besættelse og kommunistiske undertrykkelse. Mens slovakkerne i 1000 år var underkastet ungarsk overherredømme og derfor kun har få "helte" og historiske myter at holde sig til, har tjekkerne knyttet an til det bøhmiske storrige i Middelalderen og det enestående demokrati i Mellemkrigsperioden.

Lige efter fløjlsrevolutionen i 1989 befandt Tjekkosllovakiet sig i en dramatisk fase i en stadig søgen efter politisk identitet og efter den bedst mulige indretning af føderationen (Drulák, 2001:26). Det viste sig, at tjekker og slovakker fortolkede både gennembruddet i 1989 og fløjlsrevolutionen forskelligt, ganske som de i sin tid fortolkede Prag-foråret meget forskelligt. For ikke mindst intellektuelle, drejede det sig om hurtigst muligt at "vende tilbage til Europa", at sikre en forholdsvis gnidningsfri overgang til markedsøkonomi og oprettelse af en funktionel føderation baseret på individuelle og ikke kollektive rettigheder, dvs. opbygget efter borgerprincippet. Disse ønsker deltes langt fra af slovakkerne, der ønskede en konføderativ statstype og ikke så med samme begejstring som tjekkerne på den fri markeds-

²⁵ Inessa Kim, "Poland Continues to Muse over EU constitution Impasse", www.tol.cz 22.1.2004.

økonomi. Med delingen af Tjekkoslaviet rykkede Tjekkiet længere mod vest. Ikke alene havde Tjekkiet ikke længere fælles grænser med det gamle Sovjetunionen, også den direkte geografiske kontakt med Donau-området var borte. Så også i både bogstavelig geografisk forstand blev tjekkerne en del af det Vest-Europa, som de mener, altid at have tilhørt.

Antikommunisme, national identitet og ”Europa” er blevet fortolket forskelligt af de to ”stærke mænd” i tjekkisk politik, præsident *Václav Havel* og finansminister, ministerpræsident, partileder og senere præsident *Václav Klaus*. Også deres idealmodeller var forskellige. Havel gav således høje karakterer til det velstående socialliberale kongerige Danmark, mens Klaus var ”angelsaksisk” liberalt indstillet og desuden skarp kritiker af den skandinaviske velfærdsmodel, som han havde haft lejlighed til at studere under et ophold ved Århus Universitet sidst i 1980’erne (Hanley, 1999). Også spørgsmål med tilknytning til føderationens opbygning og Europas fremtid og vejen ”tilbage til Europa” blev udlagt forskelligt.

Vi kan således siden 1989 iagttage i hvert fald tre forskellige ”spor” i tjekkisk udenrigspolitik:

- Det *paneuropæiske*, tesen om det udelte Europa uden militærpagter og med OSCE som omdrejningspunkt
- Det *føderale*, troen på et stærkt EU med stærke institutioner og understøttet af en fælles europæisk identitet
- Det liberale *euroskeptiske* (og euro-realistiske) med et EU, der bygger på det indre marked og ”intet andet”.

Kai-Olaf Lang ser i god overensstemmelse hermed tre forskellige linier. Den første kalder han ”national realpolitik”, og som fokuserer primært på varetægelse af tjekkeske interesser og national selvstændighed, stort set svarende til den liberale euroskeptiske linie. Den anden linie betegnes som ”værdibaseret moralsk politik”, med udgangspunkt i ”ikke politisk politik” og *Václav Havel*s Europa-teser. Denne linie ligger tæt på den føderale. Og endelig ser han en tredje linie, som han betegner som ”europæisk aktivisme”, der arbejder frem mod fleksibelt, pragmatisk og konstruktivt samarbejde og engagement.²⁶

I begyndelsen flirtede Havel med tanker om etablering af et paneuropæisk Europa uden militærpagter og et konføderalt Europa-projekt med et stærkt OSCE som omdrejningspunkt og inspireret af *Thomas G. Masaryk*’s tanke om et Europa med ”enhed i forskelligheden”. En genoplivning af tankerne om en polsk-tjekkoslavisk konføderation blev også bragt på bane efter 1989. Senere skiftede Havel holdninger og kom til at tilhøre kredsen af ”eurobejstrede”, gjorde sig til talsmand for den føderale variant af EU-integrationen meget på linie med den tyske udenrigsminister *Joschka Fisher*’s føderale tanker og støttede ihærdigt NATO-medlemskabet og videre udbygning af de euro-atlantiske forbindelser. Under krigen mod Serbien og Irak støttede han kraftigt den amerikanske politik.

Mod slutningen af 1990’erne var han ligefrem bekymret for, om Tjekkiet skulle blive hægtet af i kampløbet om at komme med i EU’s første udvidelsesrunde. Ikke mindst derfor søgte han efter bedste evne at imødegå den euroskepticisme og antikrigsholdning, der under krigen mod Serbien i 1999 blev udtrykt af den liberale ODS-lederen og den senere præsident *Václav Klaus* og fra det ret stærke kommunistiske parti (KSCM). Det manglede ikke på kritik af EU i *Havel*s taler. Havel bidrog således flere gange til debatten om europæisk identitet. I en tale til Europaparlamentet i 1994 sagde han således, at EU for mange europæere fremtræder som en bureaukratisk institution med primært økonomiske formål. Mange ser derfor ikke Unionen som et fællesskab af *værdier*. Derfor, fortsatte han

---

²⁶ Kai-Olaf Lang, ”Má dáti-dal: česká zahraniční politika na prahu vstupu do Evropské unie”, *Mezinárodní Politika* 2/2004:13-15.

” That is why to me that the perhaps most important task facing the European Union today is coming up with a new and genuinely clear reflection on what might be called European identity ...

og om Maastricht traktaten

“Simply reading the Maastricht Treaty, despite its historical importance, will hardly win enthusiasm for the European Union. Nor will it win patriots ...” (Drulák, 2001:188-189).

Maastricht traktaten var iflg. Vaclav Havel for ”teknisk” og ufolkelig, hvorfor han efterlyste et charter for Unionen, der fremhæver de idéer og værdier, som EU skal bygge på, og som kan virke som en løftestang for at sikre de europæiske institutioner tilstrækkelig folkelig opbakning. Sagt med andre ord, skulle EU’s institutioner og teknokratiet gerne tilføres demokratiske, moralske og etiske dimensioner, sådan at det demokratiske underskud kunne begrænses. Havel har i øvrigt flere gange kraftigt advaret mod en ny deling af Europa efter udvidelsen med nye lande. Der er kun – og skal kun være – ét Europa, trods den uundgåelige større diversitet. Vaclav Havels tanker har haft betydning for den Europa-politiske debat, men hans indflydelse har været forholdsvis begrænset i Tjekkiet selv på grund af præsidentinstitutionens ret beskedne magt i henhold til forfatningen.

Tjekkiet forhandlingslinje i forhold til EU har ikke været kendetegnet ved samme udenrigspolitiske ”aktivisme” som i tilfældet med Polen. Europa-politikken og politikken i forhold til Visegrad-samarbejdet har varieret en del over tid. Mens nationalstatslinjen prægede tjekkisk Europa-politik under Klaus har linjen under Spidla snarere været omtalt som ”fleksibel” og ”dynamisk”. Den tjekkiske regering var ikke begejstret for Konventets udkast til forfatningstraktat og tog bl.a. derfor forud for EU-topmødet i december 2003 initiativ til et møde i Prag med deltagelse af de små EU-lande i den hensigt at styrke de små staters interesser i forhandlingsslutspillet. Under selve EU-topmødet i Rom accepterede regeringen forslaget til ny stemmefordeling, men beklagede til gengæld ikke forhandlingssammenbruddet. Der blev fra tjekkisk side ikke lagt skjul på, at det hele var gået lige lovlig hurtigt. Udmeldingerne fra den tjekkiske regering var dog ikke helt entydige. Nogle af dem havde næsten ”euroskeptiske” undertoner, mens andre udtrykte den velkendte frygt hos mindre EU-lande for udvikling i retning af et ”multispeed” Europa og et ”kerne-Europa” bestående af de ”gamle” EU-lande.

Den *partibaserede* euroskepticisme har hidtil mest været mest forbundet med det kommunistiske parti (KSCM) og det liberale Borgerdemokratisk Parti (ODS) og frem for alt dette partis leder frem til slutningen af 2002, den nuværende præsident Vaclav Klaus. Miroslav Sladek’s ekstreme xenofobiske republikanske parti (RS-RSC) mistede parlamentarisk repræsentation ved 1998-valget.

Det tjekkiske Socialdemokrati (CSSD) var slet ikke repræsenteret i det parlament, der blev valgt i 1990, og partiet opnåede kun svag parlamentarisk repræsentation ved valget i 2002. Men fra midten af 1990’erne opnåede partiet betydelig fremgang, sikrede sig regeringsmagten efter valget i 1998 og har i programerklæringer og udtalelser fra regeringer talt positivt om europæisk integration både hjemme og inden for den socialdemokratiske Socialistisk Internationale, undertiden formuleret i nærmest føderale baner. Formanden frem til 2001, *Milos Zeman*, erklærede således i en af sine taler, at fremtiden ligger i det føderalistiske, og at Europa skal være ”stærk, fleksibelt og forskelligt (”diversified”).²⁷

EU skal, sagde han, være mere end blot et marked, og have en fælles forsvars- og udenrigspolitik og fælles social og økonomisk politik, herunder også et fælles skattesystem. Partiet støttede således etablering af en aktiv industripolitik og en social dimension samt et stærkere udenrigs- og sikkerhedspolitisk samarbejde via EU. Udenrigsministeren frem til 2002-valget, *Jan Kavan*, har ligesom Vaclav Havel flere gange citeret den tidligere statsleder Tomas G. Masaryk’s formulering om, Europa skal udvikles frem imod en ”stor union af store og små nationer”, og at fred i Europa skal hvile på et nært samarbejde mel-

²⁷ www.ceskenoviny.cz 15.3. 2002, “Diversity is EU’s asset, future lies in federation”.

lem de tidligere fjender, Storbritannien, Frankrig, Italien og Tyskland. Kavan gav afslutningsvist udtryk for sin vision om et "solidarisk, samarbejdende EU med respekt for de nationale identiteter".²⁸ Dele af partiets konkrete politik, fx statsstøtten til betrængte virksomheder via det såkaldte "revitaliseringsprogram" og redningsplaner for konkurstruede banker stemte ikke med EU's krav om fri konkurrence og det indre marked, ligesom ministerpræsidentens polemik med Tyskland over det sudetertyske spørgsmål skabte problemer i forhold til Tyskland (samt Østrig og Ungarn) og udlagt "euroskeptisk". I 1999 blev Tjekkiet ret skarpt kritiseret i EU-Kommissionens status-rapport for hastigheden og kvaliteten i tilpasning til EU-medlemskabet, hvilket iflg. meningsmålingerne bidrog til større modstand mod EU-medlemskabet.

Det *kommunistiske parti* (KSCM) anlagde i starten en nærmest hård euroskeptisk linie, men med tiden blev modstanden mod EU-medlemskabet mere "sløret" og også noget mere "blød", samtidig med at modstanden mod NATO-medlemskabet nærmest blev skærpet som følge af Irak-krigen. Vedtagelserne på partiets kongres i 1999 afslørede meget godt dilemmaet. På den ene side afvistes formen for integration, på den anden side ønskede partiet, at Tjekkiet aktivt skulle søge indflydelse. Miroslav Ransdorf talte ligefrem om et muligt "socialistisk Europa", en tanke som partikongressen dog afviste. Partimedlemmerne synes i det hele taget at have været mere euroskeptiske end partiledelsen.²⁹

Kritikken var mest rettet mod medlemskab af EU i dets *nuværende form*, som efter partiets opfattelse var for tysk domineret og for liberalt økonomisk og socialt. Partiet var (og er) ikke modstander af europæisk integration principielt, og der har da også været talt en del om en demokratisering af de europæiske institutioner, især større magt til Europaparlamentet. KSCM er på grund af sin fortid godt nok et "outsiderparti", men ikke længere entydigt "hårdt euroskeptisk". Derved bevægede partiet sig nærmere det slovakiske søsterparti (KSS), der er erklæret EU-tilhængerparti, men stærkt imod slovakisk medlemskab af NATO, som blev en realitet i maj 2004. Det tjekkiske kommunistparti (KSCM) erklærede op til folkeafstemningen i 2003 at ville respektere udfaldet af en EU-folkeafstemning, vel vidende at en sådan sikkert ville falde ud til fordel for medlemskabet, og omkring en fjerdedel af partiets vælgere måtte antages at sætte krydset ud for ja'et.

Partiet erkendte, at der efter den tjekkiske folkeafstemning forelå en kvalitativ ny situation". På den ene side blev slået på, at den tjekkiske økonomi ikke er tilstrækkeligt forberedt på medlemskabet, og regeringen i alt for stor udstrækning passivt underlægger sig EU's diktater. På den anden side ville partiet også aktivt arbejde for at ændre EU indefra. En mere blød euroskepticisme ville også kunne bringe partiet hurtigere ud af den politiske isolation. Til gengæld ville et fortsat nej kunne give nye vælgere, da modstanden mod EU-medlemskabet måtte antages at vokse i de første år efter optagelsen, hvor Tjekkiet næppe vil få den forventede gevinst ud af medlemskabet, men tværtimod ville blive nettobetaler til EU. Med andre ord, modstanden mod EU har også haft en taktisk og strategisk side. Miroslav Ransdorf, der har talt for en mere blød EU-linie (og i øvrigt hævdes at mestre 14 forskellige sprog), blev i begyndelsen af 2004 udnævnt til partiets spidskandidat og kampagneleder frem til EU-parlamentsvalget i 2004. Ransdorf, der er kendt og bredt respekteret både i og uden for Tjekkiet, har i flere sammenhænge gjort sig til talsmand for etablering af ét samlet europæisk venstrefløjsparti.

Megen fokus har naturligt nok været rettet mod det liberale *Borgerdemokratiske Parti (ODS)* og ikke mindst partiets leder fra grundlæggelsen af partiet i 1990 og frem til 2002, den kontroversielle Václav Klaus. Udmeldingerne fra partiet var ret positive i de første år. Sloganet om hurtig tilbagevenden til Europa havde således stor gennemslagskraft i de officielle erklæringer fra partiet; tesen var, at Tjekkiet var det ledende østeuropæiske land, når det gjaldt tilbagevenden til Europa, og dette, at Tjekkiet som første østeuropæiske lande blev optaget i OECD, blev set som en bekræftelse på dette. Partiet var skeptisk indstillet over for tættere samarbejde med andre "fodslæbende" Visegrad-lande, eksempelvis Slova-

---

²⁸ Fx i Kavans tale til "The European Policy Center", 22. februar, 2002, gengivet i www.euroskop.cz 30.4.2002, "The Future Functioning of the European Union".

²⁹ www.euroskop.cz 14.5. 2002, "Dilema KSCM:: do Unie ano ci ne?".

kiet og Polen, for et sådan samarbejde ville blot forsinke optagelsen i EU. Troen på en krisefri, selvstændig tjekkisk vej til markedsøkonomi og ”tilbage til Europa” voksede sig stadig stærkere og gav sig udslag i en mere EU-kritisk linie i anden halvdel af 1990’erne. EU’s trang til overnationalisme, manifesteret i traktaterne, var udtryk for ”venstre-kollektivistiske” tendenser, overdreven bureaukratisering og en gammel tillid til den socialdemokratiske velfærdsstat. Kort sagt var ODS’ kritik af EU meget ideologisk og økonomisk og meget lidt ”cleavage-baseret”. De fleste ODS-vælgere stemte faktisk for EU-medlemskab uden større forbehold.

Mod slutningen af 1990’erne manifesterede ”selvtilfredsheden” sig også i en stadig skarpere kritik af de føderale visioner for fremtidens Europa, i en fast tro på nationalstaten og med en ”angel-saksisk” neoliberal inspireret kritik rettet mod indførelsen af den fælles valuta, euroen. Mistillid til Tyskland kom også op over overfladen. I spørgsmålet om Benes-dekreterne, i konflikten med Østrig om sikkerheden på Temelin-atomkraftværket og i spørgsmålet om sanktioner over Østrig på grund af Frihedspartiets regeringsdeltagelse blev taget stærk afstand fra EU’s politik, der blev betragtet som indblanding i en suveræn stats indre anliggender.

Den realistiske eller snarest euroskeptiske linie kom også til udtryk i partiets ”*Manifest for tjekkisk eurorealisme*”, formuleret på partiets tredje idé-konference i 2001. I dette manifest blev EU kendetegnet ”lobbyisme og korporatisme”, og der blev ikke lagt skjul på støtten til det mellemstatslige samarbejde og princippet om national suverænitet og modstanden mod fællesskabsmetoden i forbindelse med afstemninger i Ministerrådet. Selv muligheden for at holde sig helt uden for EU blev holdt åben, om end partiet ikke officielt erklærede sig imod EU-medlemskabet. Flere gange har Klaus valgt ikke at betegne sig selv om euroskeptiker men som eurorealist, men forskellen synes hårfin. Under besøget i Spanien i efteråret 2004 sammenlignede han de ”eurobegeistrede” med folk under kommunismen, der også troede på et utopisk projekt (kommunismen). At det føderale projekt er dømt til at mislykkes skyldes primært, at der simpelt ikke eksisterer en fælles europæisk offentlighed, en fælles europæisk identitet.

Under besøget i Frankrig i juli måned 2003, dvs. efter overtagelsen af præsidentposten og efter indførelsen af euroen, fastholdt Klaus kritikken af ØMU’en og den fælles mønt. Det var ikke nogen økonomisk nødvendighed, erklærede han, at fratage de enkelte lande muligheden for at føre egen pengepolitik og valutakurspolitik, og konvergenzkriteriet for inflationen var i det hele taget dårligt egnet for stater, der havde levet i 40 år under kommunistisk planøkonomi. Den fælles valuta var i virkeligheden hovedårsagen til den økonomiske afmatning i Europa og i virkeligheden mest et politisk projekt. Europa, fortsatte han, manglede den fælles identitet. Med andre ord, Europa har en fælles valuta men ingen fælles politik, der skulle bakke projektet op. Den Europæiske Centralbanks ufleksible pengepolitik skabte i øvrigt alvorlige problemer for Europas økonomier.³⁰ Senere, i en tale på det tyske Passau Universitet i februar 2004, slog Václav Klaus endnu engang fast, at den monetære union er et ”rent politisk projekt”, på det nærmeste en trojansk hest for harmonisering af økonomi, politik og lovregulering i EU. Manglen på finansiell disciplin hos ØMU-landene vil meget let kunne være til ubodelig skade for de nye skrøbelige postkommunistiske økonomier. Han afsluttede ironisk og provokerende med at udtale, at erfaringerne fra opløsningen af Tjekkioslovakiet viste, at det er ganske let og næsten omkostningsfrit at *afskaffe* en fælles valuta.³¹

EU-landenes støtte til krigen mod Serbien i 1999, der efter partiets mening groft krænkede Jugoslavien suverænitet, blev mødt med skarp modstand fra Václav Klaus og bragte ham på konfrontationskurs med ikke alene EU, men også med USA. Englænderen *Sean Hanley* forbinder den forstærkede euroskepticisme hos ODS fra slutningen af 1990’erne med netop krigen mod Serbien, der efter Klaus’ opfattelse satte afgørende spørgsmålstejn ved kvaliteten i overnationale beslutninger og understregede berettigelsen af staters ret til at sige fra (Hanley, 2002). Han mener, at den euro-skeptiske linie også skal ses i sammenhæng med de organisatoriske problemer inden for partiet og problemerne med at etablere

³⁰ www.ceskenoviny.cz 21. juli 2003, ”Klaus describes adoption of the euro ”unreasonable””.

³¹ www.rferl.org/newsline 11.2. 2004.

en sammenhængende og langsigtet ideologi. ODS har haft flere egenskaber, som efter Hanley's mening findes hos andre svagt institutionaliserede nye centrum-højre formationer i Europa, alle kendetegnet ved personaliseret lederskab. Som eksempler kan nævnes Frihedspartiet i Østrig, Forza Italia i Italien og forskellige gaullistiske sammenslutninger i Frankrig.

Den euroskeptiske linie var i høj grad koncentreret om en kreds af personer nært knyttet til Václav Klaus. Til denne kreds hørte eksempelvis en af partiets viceformænd og talsmand i forsvarsspørgsmål Petr Necas og skyggeudenrigsminister og leder af partiets valgkampagne op til Europaparlamentsvalget i 2004, Jan Zahradil, der var aktiv inden for den euroskeptiske antiføderale alliance af eurokritiske bevægelser "TEAM", der bestod af 40 grupper på tværs af det politiske spektrum.³² Zahradil har konsekvent modsat sig overførsel af mere magt til overnationale institutioner. Eksempelvis henviste han til en artikel i "le Monde", der pessimistisk forudså, at EU udvidelsen vil omdanne EU til en frihandelszone uden overstatslig regulering. En sådan udvikling mente Zahradil ville være en lykke for et land som Tjekkiet, der er et lille land med en åben økonomi, som ville drukne i overnationale organer men til gengæld få stor gavn af et indre marked.³³ Kort sagt, udvidelsen af EU var i virkeligheden den bedste garanti imod yderligere "deepening" og udvikling af en europæisk superstat.

ODS' skepticisme har således været iøjnefaldende ideologisk, koblet til det omtalte integrationsdilemma, en udbredt frygt for at blive "opslugt" og med en neoliberal angelsaksisk "thatcheristisk" kritik med et ønske om at bevare EU som det indre marked og ikke meget andet. Modstanden mod den fælles mønt må både betegnes som både policy-relateret og ideologisk baseret. Tilslutningen til EU-medlemskabet har som antydning været klart højere blandt partiets vælgere end hos inderkredsen omkring Václav Klaus, hvilket er kommet til udtryk i adskillige meningsmålinger og også i forbindelse med selve folkeafstemningen om EU-medlemskabet i 2003.

Alt dette bekræfter den førnævnte tese om, at holdningerne hos eliten ikke nødvendigvis afspejles hos vælgerne. Sagt med andre ord, ODS' "skeptiske" linie har ikke været udpræget "cleavage-baseret", dvs. bestemt socialt ud fra holdningerne hos ODS' egne vælgere, der typisk har klaret sig ganske godt økonomisk og derfor, som sagt, har støttet EU-medlemskabet. Der var da også ODS-ledere, der forholdt sig mindre "skeptisk", fx tidligere udenrigsminister Josef Zieleniec, finansminister Ivan Kocarnik og en del tidligere dissidenter, eksempelvis Václav Benda og Jan Ruml.

Efter Vaclav Klaus' tilbagetræden og Mirek Topolánek's overtagelse af formandsposten blev EU-linien da også noget mere "blød". Godt nok kritiserede Topolánek resultatet af EU's topmøde i København i december 2003, men ikke desto mindre anbefalede han tjekkerne at stemme ja ved den folkeafstemning, der fulgte efter. Václav Klaus derimod forholdt sig mere "lunkent" og undlod helt at anbefale et ja eller nej. Hans kommentar til vælgerne klare ja ved selve folkeafstemningen udtrykte bestemt ikke et sindelagsskifte. Som præsident har Klaus udtalt sig "anti-føderalt" og helt åbent kritiseret indførelsen af den fælles mønt, euroen. Klaus EU-skeptiske linie bragte ham på konfrontationskurs, ikke alene med den tidligere præsident Václav Havel, men nok mere alvorligt med den socialdemokratiske ministerpræsident Vladimír Špidla og den liberale udenrigsminister Cyril Svoboda, eksempelvis omkring underskrivelsesceremonien i Athen i april måned 2003, hvor regeringen modsat Klaus støttede etablering af en fælles udenrigs- og sikkerhedspolitik og et fortsat roterende EU-formandskab.³⁴ Det vakte også opsigt, at Klaus ikke agtede at deltage i festlighederne i Nationalteatret i forbindelse med selve optagelsen i EU fra 1.maj 2004.

Afsluttende bemærkninger

---

³² Herom www.ceskenoviny.cz 11.3.2002, "EU enlargement will help prevent its further unification- Zahradil".

³³ www.ceskenoviny.cz 11.3. 2002, "EU enlargement will help prevent its further unification-Zahradil".

³⁴ www.ceskenoviny.cz 23. april 2003, "Klaus-Svoboda meeting does not settle their dispute over EU".

Som fremgået har spørgsmål med tilknytning til national identitet og europæisering været genstand for stor og stigende opmærksomhed, mens fænomenet "euroskepticisme" indtil nu har været relativt lidt udforsket, om end vi ikke længere er på bar bund bl.a. takket være tværlandeprojektet "Opposing Europe" og mange meningsmålinger og analyser nationalt eller på EU-plan, fx Eurobarometer. Tilgangen har været rationalistisk og institutionel med vægt på EU's påvirkning af de enkelte staters politiske og institutionelle valg og administrative opbygning eller social-konstruktivistisk med vægt på identitet.

National bevidsthed og identitet har betydning, men kan med fordel indarbejdes i de rationalistisk interessebaserede tilgange. Med tiden, i takt med overgangen til mere ordinær interessebaseret politik og med stadig stærkere tilpasning til EU, har interessebaserede og institutionelle tilgange fået mere vægt og også mere relevans. Symbolpolitik var mest iøjnefaldende lige omkring de gamle systemers undergang, også i europæiske spørgsmål. De østeuropæiske ledere og befolkninger har med tiden helt tydeligt fået et mere pragmatisk, ja nærmest eurorealistisk, måske ligefrem euroskeptisk og national interessebaseret forhold til EU.

Som vi har set, er mange spørgsmål og arbejdshypoteser blevet rejst, og de mest centrale begreber er med tiden blevet bedre gennemdiskuteret og samtidig hermed også bedre defineret og afgrænset. Vanskeligheder med hensyn til de nærmere afgrænsninger vil dog fortsat eksistere, ikke mindst når det gælder fænomenet euroskepticisme. Det kan således fortsat være svært entydigt at fastslå, hvornår vi fx bevæger os fra "normal national interessevaretagelse", fx efter princippet om "Nice eller dø" eller over mod blød eller måske ligefrem hård euroskepticisme, hvor der sættes spørgsmål ved selve EU som projekt.

Som fremgået, har euroskepticisme såvel en identitet-baseret som institutionel vinkel. Integrationsdilemmaet giver sig særlige udtryk i kredsen af nye EU-lande. Det drejer sig trods alt om unge stater, der i 40 år har været underlagt kommunistisk styre og derefter drømmer om "tilbagevenden til Europa" med "catching up" med Vesten i levestandard. Som vi har set, er de fleste østeuropæere og baltre "instinktivt" intergovernmentalister og atlanticister (frygten for at blive "opslugt"), men den hårde euroskepticisme har ikke vundet særlig stort indpas (frygten for at blive "holdt uden for"). Medlemskabet af EU løser ikke dilemmaet, frygten er nu meget rettet mod et "multi-speed" ikke-solidarisk Europa bestående af kernelande og ikke-kernelande. Euroskepticismen har desuden en *institutionel* variant. Er mistilliden til de nationale institutioner således højere end til EU-institutionerne ("italienisering"), er befolkningerne alt andet lige mere villige til at overlade magt til EU. Blandt EU-institutionerne har Kommissionen normalt særlig stor støtte blandt de mindre lande, mens Ministerrådet i højere grad anses for at være de store landes klub.

Spørgsmålet om EU-medlemskab har over hele perioden været et "valens-issue", men EU-spørgsmål er i stigende grad en del af det indenrigspolitiske spil. Spørgsmålet, der har delt partierne og vælgerne, har mest været, om regeringspartierne har forsvaret de nationale interesser godt nok. Men også euroskeptiske formuleringer er blevet benyttet, fx hos det tjekkiske ODS og det ungarske FIDESZ.

Blandt partierne finder vi dog ikke mange erklærede hårde euroskeptiske, derimod flere bløde, om end grænsen igen kan være svær at trække. Under alle omstændigheder ser vi blandt de erklærede EU-tilhængerpartier en bevægelse bort fra identitetsbaseret eurobegejstring efter mottoet "tilbage til Europa" over mod et langt mere interessebetonet forhold til EU, undertiden kortsigtet kassetænkning. Euroskepticisme forekommer i forskellige. Den cleavage-og policy baserede i tilfældet med det polske bondeparti PSL og i ekstrem form hos "Selvforsvar" (Samoobrona), den identitetsbaserede og policy baserede hos Borgerdemokratisk Parti (ODS) i Tjekkiet, og den praksis relaterede i tilfældet Bevægelsen for et Demokratisk Slovakiet (HZDS) under Meciar.

Målt efter højre-venstreskalaer finder vi erklærede euroskeptiske holdninger på begge fløje i Tjekkiet, i den venstre-populistiske variant gennem det kommunistiske parti (KSCM) og i den liberale gennem Borgerdemokratisk Parti (ODS). Grænsen mellem eurorealisme og euroskepticisme er dog sløret. I Polen og Ungarn er den hårde euroskepticisme frem for alt et højre-traditionalistisk fænomen, for Polen repræsenteret gennem Ligaen af Polske Familier (LPR) og for Ungarn gennem fx Istvan Czurkas MIEP og til dels FIDESZ. Outsider- og protestpartier har ikke nødvendigvis haft EU-modstanden som deres

kerneområde. Snarere har vi haft at gøre med protester mod de nationale forhold, hvilket vi tydeligt har set i Slovakiet (fx partiet Smer og ved præsidentvalget i marts 2004) og i de baltiske lande (Ny Æra i Letland og Respublica i Estland).

Afslutningsvist skal endnu engang nævnes, at holdningerne til europæiske spørgsmål ganske som til transitionerne i deres helhed har fået mere "ordinære" træk. Men deltagelsen i EU-parlamentsvalget i juni 2004 understregede, at vælgerne ikke just er stærkt optaget af europæiske anliggender. Udfaldet var således mest bestemt ud fra den indenrigspolitiske dagsorden. Politik, det være sig den hjemlige politik eller EU-politikken, i de nye EU-lande er blevet mere interessebetonet og valgene udpræget retrospektive. Også varetagelse af nationale interesser i EU har fået høj prioritet. De siddende regeringer vurderes mere efter kvalitet i regeringsudøvelsen og ikke i samme grad som før ud fra holdninger til den kommunistiske fortid, og derved minder de politiske forhold egentlig ret meget om dem, som vi kender så godt i det "gamle" Europa.

Uddrag af relevant litteratur:

Ágh, Atilla (1998), *The Politics of Central Europe*, London: Sage.

Bartoszewski, Wladyslaw, "Europas Identität nach der Osterweiterung", ZEI Discussion Paper C127 2003, www.zei.de

Batory, Agnes, "Europe and the Hungarian Parliamentary Elections of April 2002", RIIA/PERN Election Briefing No.1.

Batory, Agnes, "Hungarian Party Identities & the Question of European Integration", SEI Working paper no. 49, Sussex European Institute, www.sussex.ac.uk

Bielasiak, Jacek, "Determinants of public opinion differences on EU accession in Poland", *Europe-Asia Studies*, December 2002.

Börzel, Tanja A., "Shaping and Taking EU Politics: Member State Responses to Europeanization", Queen's Papers on Europeanization, No. 2/2003.

Börzel, Tanja A. (1999), "Towards Convergence in Europe? Institutional Adaption to Europeanization in Germany and Spain", *Journal of Common Market Studies*, 37:4, 573-596.

Branner, Hans, Morten Kelstrup (eds), *Denmark's policy towards Europe after 1945, History, Theory and Options*, Odense: Odense University Press 2000.

Brusis, "Governance Capacity as a Key Factor in Preparing Accession to the European Union: A Survey of the Discussion, *Perspectives*, Praha, 14/2000.

Bugge, Peter (2000), "Czech Perceptions of the Perspective of EU membership, Havel versus Klaus, European University Institute Working Paper RSC no. 2000/10.

Buras, Piotr, "Poland and the Discussion on the Future of the European Union", 6/01, Center for International Relations, www.csm.org.pl

Drulak, Petr (2001), *National and European Identities in EU-Enlargement*, Prague: Institute of International Relations.

Europæisering, Nye sikkerhedspolitiske udfordringer, SNU 1991.

Friis, Lykke, *When Europe negotiates*, Ph.D.-afhandling, København: Institut for Statskundskab, 1996.

Gasior-Niemiec, Anna, "Traces of Europeanisation: Poland", *Polish Sociological Review*, 1 (141):1231-1413.

Grote, Jürgen R., "Delimiting Europeanization", paper for presentation at the Marburg Conference Session, ECPR, Marburg 18-21 September 2003.

Gwiazda, Anna, "Europeanisation in Candidate Countries and Eastern Europe", paper prepared for the EPIC workshop in Florence, EUI, 19-22 September 2002.

Hajos, Boris Vladimir Kissiov, Rytis Martikonis og Imrich Martonand Iveta Sulca, "The Future of the European Integration Process: Ideas and Concepts of Candidate Countries", Discussion paper C 107, 2002, www.zei.de

Hall, Peter A., "Political Science and the Three New Institutionalisms", *Political Studies*, XLIV, 1996:936-957.

Hanley, Sean, "Czechs Seek Yet Another Model", *Central Europe Review*, Vol 0, No. 30, 19 April 1999.

Hanley, Sean, "Europe and the Czech Parliamentary Elections of June 2002", RIIA/ORN Election Briefing no.5.

Hanley, Sean, "Party Institutionalisation and Centre-Right Euroscepticism in East Central Europe: the Case of the Civic Democratic Party in the Czech Republic, paper presented for presentation at the 29th ECPR Joint Sessions of Workshops, Turin, 22-27 March 2002.

Hanley, Sean, "The Political Context of EU Accession in the Czech Republic", The Royal Institute of International Affairs, European Programme, Briefing Paper, October 2002.

Henderson, Karen (ed) (1999), *Back to Europe, Central and Eastern Europe and the European Union* London and Philadelphia: UCLA Press.

Hoen, Herman W., "Good Governance in Central and Eastern Europe: The European Union as an Anchor for Reform", paper to be presented at conference on "environmental challenges in the process of expansion of the European Union", 22-23 March 2001 – Opole, Poland.

Holý, L., *The Little Czech and the Great Czech Nation: National Identity and the Post-Communist Transformation*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

Huntington, Samuel P., "The Clash of Civilisations", *Foreign Affairs*, 72 (3), New York.

Johnson, Lonnie R. (2002), *Central Europe, enemies, neighbours, friends*, New York, Oxford: Oxford University Press.

Kaunismaa, Pekka, "On the Analysis of National Identity", paper prepared for the Second European Conference for Sociology 30 August-2 September 1995, Budapest, Hungary.

Kiss, Paszkál, "Hungarians about Their Nation, Others, and Europe, Popular Views in Public", Report (D5) prepared for the EURONAT project by the European Commission Research DG, 2001.

Kupchan, Charles A., *Nationalism and Nationalities in the new Europe* (1995), Ithaca and London: Cornell University Press.

Laffan, Brigid, "Managing Europe from Home: Impact of the EU on Executive Government: A Comparative Analysis", paper for ECPR Conference, Marburg, September 2003.

Michnik, Adam, "What Europe means for Poland", *Journal of Democracy*, Volume 14, Number 4, October 2003.

Musil, Jiri (ed) (1996), *The End of Czechoslovakia*", Budapest: Central European University Press.

The National Idea in Eastern Europe, the Politics of Ethnic and Civic Community" (1996), Canada and US: Gerasimos Augustinos.

Neumann, Iver B., "Diskursanalyse av politikk: Forutsetninger og metodeproblemer", *Statsvetenskaplig Tidsskrift* Årg. 102, 1999 no.2.

Neumann, Iver B., "European Identity, EU expansion, and the Integration/Exclusion Nexus", *Alternatives* 23 1998:397-416.

Petersen, Nikolaj, "National Strategies in the Integration Dilemma: The Promises of Adaption Theory" (pp. 72-99) and Morten Kelstrup, "Danisk Integration Policies: Dilemmas and Options" (pp. 414-438).

Radaelli, Claudio M., "Whither Europeanization? Concept Stretching and Substantive Change", <http://eiop.or.at>

Rhodes, Matthew, "The Idea of Central Europe and Visegrad cooperation", *International Politics* 35: 165-186 (June 1998).

Riishøj, Søren, "The Czech Republic's Foreign Policy and Anticipatory Adaption to the EU", TKI Working paper on European integration and regime formation, 29/1998.

de Rosa, A. S., "Reality Changes faster than research: National and supranational identity in social representations of European Community in the context of changes in international relations. I Breakwell, G. and Lyons, E. (eds.), *Changing European Identities. Advances in Social Psychology* (pp. 381-402), Oxford: Butterworth Heinemann.

Rupnik, Jacques, "Europe moves Eastward, Concluding Reflections", *Journal of Democracy*, Volume 15, Number 1, January 2004.

von Schnurbein, Katharina, "Rozsirenie EU- Pristupeni k EU, Vule lidu? Zajem Lidu?" („Udvidelsen af EU- optagelsen i EU, Folkets vilje? Folkets interesse?"), *Mezinarodni Politika* 9, Prag 2003.

Svetlozar, A. Andreev, "Path Dependence and External Shocks. The dynamics of the EU enlargement Eastwards", fra Finn Laursen (red.), *Comparative regional integration*, Ashgate, 2002

Szczerbiak, Aleks, "After the Election, Nearing the Endgame: The Polish Euro-debate in the Run Up to the 2003 EU Accession Referendum, SEI Working Paper no. 53.

Szczerbiak, Aleks, "Polish Public Opinion: Explaining Declining Support for EU-membership", *Journal of Common Market Studies*, March 2001, Vol. 139, No.1, pp 105-122.

Szczerbiak, Aleks and Paul Taggart, "Theorising Party-Based Euroscepticism: Problems of Definition, Measurement and Causality", Sussex European Institute, SEI Working Paper No 69, www.sussex.ac.uk

Taggard, Paul and Aleks Szczerbiak, "Parties, Positions and Europe: Euroscepticism in the EU Candidate States of Central and Eastern Europe", SEI Working Paper no. 46

Thiesse, Anne-Marie, "Democracy Softens Forces of Change: Inventing National Identity", *Le Monde Diplomatique* June 1999.

Tiikainen, Teija, Ib Damgaard Petersen (eds), *Small States and European Integration, Reflections on Theory and Strategy*", article written by Morten Kelstrup, "Small States and European Integration" pp. 136-165.

Vink, Marteen, "What is Europeization?", *European Political Science* (EPS), autumn 2003.

Warleigh, Alex, "Managing Difference in the European Union: Towards The Europeanisation of Civil Society?", *Civic* 3/2001 May 2001.

Williams, Margit Besseney, "Exporting the Democratic Deficit, Hungary's Experience with EU Integration", *Problems of Post-Communism*, Vol. 48, No. 1 January/February 2001:27-38.

Zielonka, Jan, "Europe Moves Eastward, Challenges of EU Enlargement", *Journal of Democracy*, Volume 15, Number 1, January 2004.

Søren Riishøj er lektor, cand.mag. ved Institut for Statskundskab med Rusland og Central- og Østeuropa som sit speciale. Læser russisk, polsk og tjekkisk.

Yderligere information

Institut for Statskundskab
Det Samfundsvidenskabelige Fakultet
Syddansk Universitet
Campusvej 55
5230 Odense M

Telefon: 6550 1000

Fax: 6550 2280

<http://www.sam.sdu.dk/depts/pol/>

E-mail: politics@sam.sdu.dk

ISSN 1399-7319